Kirke og Kultur

Indhold:

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,oo pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B. Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 1 JANUAR 1920 27. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

KIRKERNES FREMTID.

Aar 1919 var *konsekvensernes* aar. Vi har lidt under følgerne av krigen og ikke mindre under følgerne av freden, dens aand og dens paragrafer. Aaret har været skuffelsernes aar for alle haapefulde og reaktionens aar for alle som længes mot nye tider.

Konsekvenser av krigen og av freden har det været. Det gjælder like til den sidst oplevede sensation, elendigheten i Wien og det vil fremdeles gjælde om de fleste av de nye rædsler, som efterhaanden vil komme for dagen i Øst-, Syd- og Mellem-Europa. Det gjælder den sociale uro og den skjeve valtutaplan likesaavist som sygdom, hunger og død.

Selvfølgelig kommer alt dette av krigen, men det kommer ogsaa av freden eller med andre ord av Wilsons fuldstændige nederlag ute og hjemme. Angaaende forholdene i Østerrike har *Hoover* havt mot til at sige at det ikke bare er krigen, men ogsaa *freden* som har frembragt elendigheten. Og vi kommer nok til at sande hans ord om det *østerrikske fattighus,* som fredsbetingelserne har skapt. Det er smukt av de neutrale at de søker at hjælpe, men hjælpen er bare en draape i havet, bare et tegn, som motsiges.

Ja, tegnet mosiges som bestandig. Men just fordi det motsiges er det tegn paa en dypere strømning under overflaten, en strømsætning som gaar imot baade krigen og freden og som forhaabentlig vil blive sterkere i det nye aar end i det gamle. Motsigelsen og tegnet hører sammen, overalt møter man dem. I selskapskonversationen, i avisdiskussionen, selv i det religiøse ordskifte. Dels utdypes de forskjeller og motsætninger som krigen har skapt, dels skrives reaktionens skrift paa væggen, og dels kjendes der en samhørighet, stiftes der et brorskap mellem mennesker, som gaar dypere end før. Og naar vi ser de mange tegn, som viser i den retning, aner vi at den dypeste strømsætning gaar den vei. Ja det kan bli *pligt* for for os at tro paa denne følelsesmættede understrøm, fordi det som *skal* have magt *ogsaa faar magt* gjennem troen.

Foreløbig er motsigelsen og reaktionen sterkest. Ideen om nationernes forbund har sin rot i kritisk filosofi og religiøs inderlighet langt, langt tilbake, og gang paa gang har man søkt at gi ideen utvortes skikkelse. Dels har man bygget paa katolsk kirkelighet, het, dels paa overnational statsdannelse, dels paa frit verdensborgerskap. Men hver gang strømmen indenfra skulde omsætte sig i utvortes organisation kjølnet den til haard tvangsskorpe om livet. Og hvergang den indre frihet skulde røre sig, støtte den an mot kravet om selvbegrænsning eller endog forsagelser for andres skyld. Og den overnationale statsdannelse blev til imperialisme, som den De forenede Stater nu klogelig trækker sig ut av. Herav kommer motsigelsen, skuffelsen, tvilen, spotten.

Fordi det er gaat saa denne gang ogsaa, har tilbakeslagets kraft gaat helt i nd i sjælen, angrepet os i dypet av vort væsen. Det kan sees paa mange ting, paa politikken i Frankrike og England, tildels ogsaa i de nøitrale land. Men fremforalt kanske i Tyskland, hvor der ganske sikkert findes en meget sterkere reaktionsbølge end vi kan se av det offentlige ordskifte og hvad der ellers kommer i dagen. Yderliggaaende nationalisme, Wodansdyrkelse og renvanchetanker skyter op av dypet.

Som altid, saa gaar det ogsaa nu saa, at naar staten svigter eller dens virkemidler glipper, saa venden man sig til *kirken.* For første gang paa lange tider ser det ut til at folk virkelig venter noget av kirken, venter noget andet end den almindelige *reaktionære kirkeegoisme.* Man har før mest havt øie for at katholicismen var reaktionær og besat av kirkelig egoisme. Men nu har man næsten glemt det, og *paven,* som under krigen fik høre saa meget ondt for sin overnationale holdning, ansees nu som en vigtig faktor i Europas gjenopbyggelse. Det lar sig forutse at hans magt vil stige paa nationalkirkernes bekostning i den nærmeste fremtid. Men ogsaa andre kirker har faat større betydning end før. Og det karakteristiske er først at de har oplevet denne stigning i fællesskap uten at der gjøres nogen dogmatisk forskjel mellem dem.

Likesom *staten* steg i værdi under krigen, saa er den i nedgang efter freden. Og idet man tar sig sammen for at finde og samle al aandelig kraft til forlikelsens gjerning, kommer kirkerne i betragtning og de kommer ganske langt op i rækken av det, man kan gripe til. Ganske særlig kommer kirkerne i betragtning fordi de, tiltrods for sine feil, huser et hemmelighetsfuldt indre liv, som er av

samfundsstiftende art. Det er den side av kirkens liv som nu trækkes frem. Og der var, særlig i begyndelsen i aaret 1919, i kirkerne ikke faa tegn paa at kirkens mænd forstod sit kald, sin tids og kirkens eget inderste væsen. Ti kirkens indre liv aabenbarer sig ikke i kirkeegoismen. Egoismen er noget den har tilfælles med alle andre skapninger. Alle skapninger vil bevare sit eget liv eller i tilfælde sælge det dyrt. Men saasandt kirken har nogen egenværdi ligger den ikke der, men tvertom i kraften til at gi sit liv, i evnen til selvopofrelse, i viljen til selvforglemmende tjeneste ut fra sin salighets kilder.

Naar der nu kaldes paa kirken, er det fordi det uigjenfødte ved staternes magtvilje har aabenbaret sig saa frygtelig.

En stund saa det ogsaa ut til at kirken forstod dette. Alleslags forligelsesplaner dukket op, gamle tvistigheter blev ryddet av veien. I Skotland blev der slaat bro over de fleste av de kløfter, som aapnet sig i kirkelivet i forrige aarhundrede. I England forsøkte man at sanke ind igjen ialfald hvad der var brudt ut av nationalkirden i 18. arhundrede, om man end ikke vovet sig paa det 16 og 17. aarhundredes dypere skismer. I Amerika var der begyndt en sammenslutning saa at sige *indenfra,* derved at foreløbig de som ikke staar alt for langt fra hinanden, søker at finde hverandres hænder. Overalt viste der sig tegn til ny og voksende brorskapsfølelse. Ogsaa her i Norden har vi fulgt et stykke, skjønt vi alle og allermest her i Norge er forsigtige og vare om vor selvstændighet. Men vi er da kommet en smule med i hvad der kan kaldes ny kirkelig *utenrikspolitikk.*

En utenrikspolitikk har kirkerne altid havt, men den har hidindtil baaret præg av *krigen.* Den har været missionens krig mot andre religioner eller den har været den teologiske polemiks krig mot andre kristelige samfund. Helt kan man ikke ophøre med nogen av disse ting, sikkert ikke med missionen, men vel heller ikke med hævdelsen av kirkens berettigede egenart. Helt kan vel heller ikke det sidste ophøres, men der er haab om, at det kan faa farve av kristelig ydmyghet og synderkjendelse istedenfor av hovmot og egenretfærdighet og av kjærlighetens samfølelse istedenfor av den kirkelige egoisme. En kan *haabe* paa dette, det er begyndt som susen i kornet sommerdag.

Men længer er det ikke kommet. Ti ogsaa i kirkernes liv staar

tegn mot tegn. Det er ingenlunde sikkert at kirkerne vil kjende sin besøkelses tid og gi sig hen i tjenesten.

De kirkelige reaktionsbevægelser er efterhaanden blevet noksaa sterke, og den kirkelige egoisme har begyndt at skyte vekst. Endnu i de første maaneder av aaret hørte man adskillig om teologiske *rekonstruktionsforsøk.* I det navn man satte paa dette teologiske arbeide laa en dobbelt erkjendelse: først den, at de ældre konstruktioner hvilte paa forutsætninger, som var blevet borte. Og dernæst paa den tro at tiden var moden til ny opbygning. Av disse to erkjendelser, er den første ubetinget rigtig. Den var *allerede* rigtig før den sidste syndflod feiet spindelvæven væk, men maa nu, som det synes paatrænge sig enhver. Den anden forutsætning er langt mere angripelig, som siden skal søkes vist.

Under denne rekonstruktions tegn stod ikke bare enkelte velmente tiltak fra Amerika, som sandsynligvis vil lide Wilsons skjæbne her i de gamle korsmerkede lande. Men ogsaa en saa forsigtig forsamling som den store *kirkekongress i Leicester* stod i rekonstruktionens tegn og det endnu i høst, da reaktionen var i fuld blomstring her hos os.

Av andre tiltak fra England kan nævnes professor Mathews foredrag om den videnskabelige aand i teologien og principal Sellbies om «ærlig præken». Til en begyndelse var det ogsaa likedan i Tyskland, det mest karakteristiske som hændte der var kanske at den meget radikale Maurenbrecher gik ind i kirkens tjeneste igjen; jeg nytter leiligheten til at anbefale hans tiltrædelsespræken paa det bedste.

Det mest omtalte forsøk her paa vore kanter var det tiltak til *helt fri meningsutveksling* under kirkens tak, som blev gjort i Sverige i vaares og som blev kjendt i vide kredse under navn: Kyrkan och det andlige nutidsläget.» Som helhet er det svenske tiltak konservativt i forhold til radikale nykonstruktioner andensteds fra. Men det indeholdt bl. a en radikal kritik av visse punkter, som dels ansees for svævende og dels for grundfjeld eller grundmur. Merkværdig nok heftet man sig ved dette ene foredrag og oversaa den langt dyperegaaende ændring som ligger i utgivelsen av den hele samling. Enten det er tilsigtet eller ikke, saa ligger der i den hele buket av forskjelligartede meninger og praktiske forslag den overordentlig betydningsfulde grundanskuelse, at ingen av dem alle gjengir hvad kirken lærer og at alle disse meninger og meget mere til, et helt

rosenflor av ideer og idealer lukker sig op mot Guds solskin i den svenske kirkes rosengaard.

Saadanne stemninger fik noget raaderum ogsaa hos os. Og under deres indflydelse blev der sat igang et arbeide for oplysende foredrag av kirkelig art, som det ogsaa har været forsøgt mangen gang før. Det blev sat igang gjennem et saakaldt kirkestevne i Drammen, en meget lidet utfordrende foranstaltning. Men det hører dog i al sin fredelighet hjemme her i rækken av kirkekelige rekonstruktionsforsøk, navnlig fordi det blev et *motsigelsens tegn* likesom de andre foredrag og møter. Drammenmøtet vilde være uttryk for en dypere samforstand end før, en tilnærmelse mellem kristne, som før stod hinanden fjernere, en samling om en indre enhet, som man før ikke følte, men som nu er dukket op av dypet, og hænger sammen med hele den understrøm av samfølelse, som findes allevegne.

Her hos os mødte motstrømmen op med én gang. Hvorfor det gik saa og hvilke sær-norske forhold, der her kommer i betragtning kommer jeg tilsidst tilbake til. Først maa jeg imidlertid søke at vise i større sammenhæng, hvorledes motstrømningene meldte sig allesteds og hvad det er som bærer dem frem. For det første kommer her i betragtning den almindelige lov i aandslivet, at enhver sterkere strømning fremkalder visse motstrømninger. Ofte blir disse hvirvler ovenpaa strømflaten taget for hovedstrømmen, mens denne gaar i helt motsat retning nede i sjæledypet. Ogsaa de nuværende, ofte meget larmende reaktionsbevægelser, har meget av dette ved sig. Selve deres sanges larm tyder paa grunde stemninger. Men dernæst er kirken ikke nogen helt gjenfødt eller frigjort skapning, den har sit eget jordiske liv at sørge for og forfalder derved let til den foran nævnte *kirkelige egoisme*. Denne art av egenkjærlighet har gjerne en meget haard natur, der er vanskelig at bryte eller mestre fordi den er gjennemtrængt av falsk religiøsitet. Er ikke kirken Guds hus likesom templet i Jerusalem, er ikke menigheten Guds bolig likesom Jerusalem var den store konges stad? Er ikke presteskapet Guds utvalgte folk, som bærer hans navn frem i verden. Følgelig gjælder det først og fremst om at bevare kirken, opretholde presteskapets magt eller klogelig utnytte den forholdsvis gunstige stilling til at øke kirkens politiske magt.

I England har der lenge været oppe ønsker om nogen forandringer i den anglikanske kirkes forfatning. Jeg kjender ikke nøie, hvad der ligger bakenom, men jeg er bange for, at der under de ideelle motiver

som paaberopes skjuler sig noget av den samme verdslige kløgtige art, som ellers skjæmmer kirkepolitiken. Rigtignok var de yderliggaaende biskoppelige ikke tilfreds med stemmeretsregler og en del andre ting, og *dr. Gore* anførte disse bestemmelser som en av grundene til den nedlæggelse av biskopembedet som han pludselig besluttet sig til ifjor. Men ser man paa, hvordan de liberale som biskopen av *Heresford* uttaler sig om saken og ser man videre paa hvem der har været ivrigst til at drive den frem, saa faar man en mistanke om, at der ligger egoisme under. Sikkert er ihvertfald, at den aapenhet mot andre, som den anglikanske kirke viste i de første maaneder av 1919 er avløst av en strammere holdning. Der er ikke længer tale om syndserkjendelse og rekonstruktion, men den tanke er vaagnet: Hvis jeg gir hele min sjæl hen i tjenesten, hvem skal da sørge for mit eget liv? Jeg blir nok nødt til at gjøre det selv. — Og dermed er sindet delt mellem tjenesten og det at passe sit eget liv.

For al kirkelig konservatisme er der gode grunde eller ialfald plausible undskyldninger. Og det kan heller ikke forundre, at den gamle haardkogte østpreussiske konservatisme ikke er død. Den hænger sammen med presteskapets underdanighet mot den østelbiske landadel og kan ikke avskaffes paa en dag. Men der er dog merkeligt hvilken magt den endnu har i den tyske kirke. Det viste sig klart nok allerede paa kirkedagen i Dresden, men kanske endnu klarere i den omstændighet at de kirkelige myndigheter holder paa de gamle valgmaater med inddirekte valg, valgmaater, som gjennem flere valgled sigter ut de elementer, som repræsenterer den *virkelige majoritet* og dermed frembringer det eftertragtede resultat tilslut: en konservativ majoritet i den grundlovgivende forsamling. Det faar være disse myndigheters undskyldning, at de ikke forstaar hvor sikkert alt saadant fjerner en kirke fra folket. Og vi hos os har jo ingensomhelst grund til at kaste sten paa dem, ti i alle vore frivillige kirkelige organisationer har vi trofast fulgt disse forbilleder og derved rikelig og rundelig fortjent den ringe betydning, man har tillagt alle disse anstalter. Om end faa ser helt klart i disse ting, findes der et folkeligt instinkt som rygger unna for saadant og helst ikke vil ha noget med det at gjøre.

Men endnu værre er, at der alt paa den foreløbige kirkedag i Dresden dukker op den gamle forbenede visdom: *Vi* er de *egentlige* kristne, de andre er ikke egentlig kristne, bare noget bortimot

kristendom. Dette bortimot kristendom kan uttrykkes paa to maater, enten er de ikke fuldgode rettroende, eller er de ikke personlig gjenfødte. Efter omstændigheterne vendes den ene eller den anden side ut, men resultatet er bestandig det samme. Denne — noget grove — maate at tale om andre kristne paa er gammel og adelig i Tyskland og dukket nu op igjen paa kirkedagen i Dresden. Og det virker nægtelig noget forstemmende, naar den dukker op under nød og farer, midt under de store vanskeligheter, hvorunder de tyske menigheter søker samling og nyorientering efter revolutionen. Som sagt: den gamle kjending virker noget forstemmende i de nye omgivelser, hvor det er den bitre nød, der leder forhandlingerne. Det kunde gaa an før i tiden, mens myndigheterne sat i ly av sin gamle sterke administrative ordning, men under de nye forhold virker det gamle saa underligt.

Imidlertid er det denne samme tankemaate, som er indført hos os. *Christopher Bruun* kaldte den i sin tid for farisæernes surdeig og slet sig op i en livslang kamp imot den. Faa har mødt den ansigt til ansigt som han, men mange av os har villet den tillivs, og angrepet den fra forskjellige kanter.

Det ser ogsaa ut til, at det norske presteskap begynder at fri sig fra denne syke, og naar den nu igjen har vist sig saa ugenert, som i det sidste halvaar, kommer det av visse eiendommeligheter ved den norske kirke.

I «die Eiche» har jeg forsøkt at gi en kort karakteristik av den norske kirke. Jeg har der sagt, at dens styrke er dens folkelighet og at den væsentlig er en *lægmandskirke.* Kun sagtelig har jeg der rørt ved den store svakhet, vor kirke har, paa grund av sit lægmandsvæsen. Men *her hjemme* kan jeg nok sige fra, om hvordan forholdet er. En *læg*kirke *behøver* ikke være en *lægprædikant* kirke. Men paa grund av visse eiendommelige forhold hos os, har lægprædikanterne en større indflydelse end noget andet steds. Og med den grovere og mer haandfaste forkyndelse, som de fleste av dem fører, følger en uhyggelig tilspidsning av brytningerne mellem gammelt og nyt. Hvergang man finder paa noget utspekulert grovt i Tyskland, saa overfører behændige folk det i endnu grovere former til os. Og omplantet til vore troskyldige lægprædikanter faar disse ord en yderligere tilsætning av alvor.

Reaktionsbevægelsen hos os har været præget av disse eiendommeligheter. De er ikke nationale, ti det ligger ikke til vort folk at

uttale sin mening om religiøse og moralske saker paa den maate. For os passer meget bedre den mildere uttryksform, som lar ane en dypere mening under. Saaledes er klangen i vore fædres sprog og saaledes taler vi, naar vi er os selv mægtige.

Men saaledes taltes der ikke paa det saakaldte kirkemøte januar 1920. Dette møte kommer derfor muligens til at betegne et vendepunkt i striden. Ikke fordi møtet gav noget bidrag til løsning av vanskelighetene, eller fordi der fremkom noget av betydning angaaende kristendommens kulturproblemer, men fordi det uanstændige system, som brukes, kom tydelig for dagen. Systemet er ikke nyt, det har været i virksomhet hos os saalænge jeg har været prest i den norske kirke og antagelig en menneskealder før den tid. Dets simple formel er det bud til presterne: «Underkast dig os, eller bliv sat utenfor.» Hvis du ikke underkaster dig, kan du maaske blive «vedhugger og vandbærer» som mændene fra Gibea, men hvis det saa behager os, skal du dø døden og ialfald skal din gjerning lægges øde.

Systemet er gammelt, det er ældre end kristendommen, og indført i den fra Rom. I jesuiterordenens merkværdige underhaandsstyre staar det i sin blomst. Men det eiendommelige ved januarmøtet er at systemet ikke længer staar i stilhet og virker underhaanden, men at det kommer helt frem i dagens lys. Med spænding har jeg ventet paa, om dette vilde ske, og med stor glæde har jeg set, at det er skeet. Ti et saadant underhaandsstyre av uansvarlige personer, som dølger sig i skyggen er det værste av alt.

Vi har grund til at glæde os over belysningen. Og vi, kirkens graa hær, har grund til at glæde os over en ting til. Den egoisme som aabenbarer sig, er ikke klerikalisme eller høikirkelighet, men den er et forvokset lægprædikantvælde. Der var vistnok reklamert med en del biskoper og prester, som skulde være nærværende ved møtet. Men de fleste var der ikke og de som var der hadde ingen indflydelse.

Ledende stilling hadde ikke engang Ole Hallesby, skjønt han repræsenterer den eiendommelige styrke og svakhet ved lægprædikanten næsten til fuldkommenhet. Han har den indre, aandelige illumination der forløper helt i de tilvante forestillinger og den folkelige styrke, som følger med at han gjør det tilvante og døde levende. Og samtidig har han den svakhet som følger med den illuminerte tilstand, at han ikke kan diskutere, ikke se begrepers be-

grænsning eller vurdere forskjellige ting i forhold til hinanden. Han kan kun stige høiere og høiere i vekselvirkning med forsamlingens suggestion for sluttelig at naa forestillingen om enhet med den almægtige i viljen til at *ødelægge* sine motstandere.

Her *aabenbarer* sig egoismen uten slør. Her aabenbares den indre ødelæggelsesvilje i forsamlingen. Men *ledende* er han ikke, ledende er de som har praktisk gjennemførbare formaal for sin handlemaate. En kan tænke paa foreningssekretærer og formænd, og en kan tænke paa systemet. Men vi gjør rettest i at fæste blikket paa møtets virkelige formaal.

Mange mener dette formaal ligger i en frikirkedannelse. Og der er utvilsomt entusiaster som vil det. Men *formaalet* er ikke frikirken, formaalet er at holde paa sin magt, om mulig erhverve *mere magt* i den norske statskirke. Møtet var tildels fremkaldt ved fornemmelsen av at *underhaandsmagten* begyndte at minke. Det gjaldt at styrke den. Dels ogsaa — og helst at øke den. Og de frikirkelige talemaater er tænkt som tommeskruer paa folk som nødig ser uttrædelse.

Hvorvidt møtet vil opnaa nogen magtøkelse for sig og sine vet jeg ikke. Jeg er bange for at systemet er kommet lidt for tydelig frem til det. Men det kan jo ogsaa hænde at det lykkes.

I hverfald er der grund til at være tilfreds med at systemet er kommet saavidt klart frem, som er det. Og kirkens graa hær, dens fattige og flittige presteskap, er at lykønske med at dets uegoistiske holdning er klarere end før Der er færre end før, som har aktier i systemet, reaktionen kommer ikke fra den kant. At saa er tilfældet skylder vi antagelig det teologiske fakultet, som har forstaaet at opdrage mænd av uselvisk og sandhetskjærlig karakter. Der er saameget mer grund til at glæde sig over dette forhold som den egenkjærlige bekymring for sit eget liv neppe er den dypeste aandelige strømning i denne forunderlige tid. Sterk er den nok, denne uigjenfødte vilje til at vogte sit eget liv, og den voldsomhet og urenhet med hvilken det nye samfundsliv søker vei fremover har saameget av det gamle ved sig, at den styrker det i sin art. Men reaktionen har vistnok forregnet sig allikevel. Og ihvertfald kan den umulig faa overmagten i den kirke, som kalder sig efter Jesus Kristus, han som ikke sparet sit liv, men gav det hen i *forlikelsens tjeneste.*

Ialfald ser det ut til at reaktionen ikke vil slaa igjennem i andre

kirker. De fredsstiftende er de sterkeste saavidt jeg kan se og med undtagelse av en svak stigning av klerikalismens indflydelse er der intet alvorligere paafærde uten i Tyskland. Saavidt jeg i min alder er istand til at følge ungdommens idéliv, er den inde paa ganske andre vejer end reaktionen. Den kommer fra materialismens fængsel og aander langt ut i en ny idealisme. Den er, som nogen av de unge selv siger, født i krigen og hungrer efter fred og samfund med mennesket. Den gripes lett av enhver verdensvid idealisme og vil antagelig ikke la sig spærre ind i noget bur. Det eneste jeg har kunnet merke er en svak dragelse mot katholicismen. Dette hænger sammen med nyromantiken denne gang, likesom det hængte sammen med den romantiske strømning i begyndelsen av forrige aarhundrede. Men det hænger ogsaa sammen med katholicismens verdensomspændende ideer og sociale struktur. Det falder saaledes i traad med den dypere understrøm, som gaar gjennem tiden og aaret og vil slaa ut og sætte sine tegn mot reaktionens tegn i det aar som kommer.

Lad os haabe godt for vor kirke. Den behøver ikke at være bange for at nogen reaktion skal ta dens liv. Men der er en anden vanskelighet for vor kirke som for alle kirker. De gir ofte sit folk et indtryk av «maateholden kristendom», mens der i kristendommens væsen er noget heroisk og hensynsløst, noget helt frigjort. Nu er det vel saa at det heroiske tilhører den enkelte mand og ikke et helt samfund, og at sjælene frigjøres én for én og ikke i masse. Kirken kan derfor aldrig i sin helhet gi indtryk av det heroiske. Men den kan gi større plads for det og kalde sterkere paa det heroiske end den gjør.

Den lider faktisk skade paa sit rygte ved sit maatehold. Det er den tilsyneladende heroisme som skaffer foreningskristendommen fortrin for kirkekristendommen i folks tanker, de husker endnu paa dem som grundla foreningerne og foreningskristendommen for over 100 aar siden, ti hos dem var der personlig reisning op over det almindelige. Men hos dens efterkommere i 3die led findes der ikke længer noget andet end høist maateholden kristendom.

Kirkens liv beror derfor paa om den kan fostre og lede noget bedre. Fremfor alt beror det paa dens ungdom og paa hvilken vei den tager. Antagelig vil ungdommen ikke føle sig meget imponert av reaktionens aand, og det lar sig haabe at den heller ikke lar sig skræmme av dens magt. Reaktionen er en møkkurkalv, som ruver

stort, men ikke har megen kraft. Ungdommen har hitindtil vist, at den vil tjene kirkens inderste og dypeste liv. Ingen gren av embedsstanden har holdt rekruteringen saa godt oppe som prestestanden i denne krisetid. Det er vel endnu sandt tænker jeg det gamle ord: Den som sætter paa sin dør: «Her mottages opofrelser», blir ikke uten gjæster.

«Her mottages opofrelser.» Ind under den opskrift vil vi gaa ind i det nye aar, og under det tegn haaber vi vor kirke ogsaa vil gaa ind. Hvert barn som blir mottaget i Jesu navn fra de hungrende land, hver sending med gaver til dem som hungrer og fryser har langt mer kristendom i sig end de store ord herhjemme. Ja hvert tegn paa sympati med dem som er saarede og undertrykte stemmer helt anderledes med Jesu sind end reaktionens system. Ti vi vil aldrig glemme at Herren ikke roser kultustjeneren, som gaar forbi den mand, der var falden blandt røverne forat komme tidsnok i kirken og heller ikke hans trofaste følgesvend. Han roser ingen av disse, men i dvælende, vel vurderende ord roser han den barmhjertige samaritans gjerninger. Her er kirkernes opgave. Her maa deres latente heroisme aabenbare sig.

Jens Gleditsch.

MISSIONEN.

Jeg skriver med forsett denne artikkel i et øieblikk da der ikke paagaar strid om missionen eller om missionsselskapet. Jeg har lyst til at veksle noen ord i all ro, med en del av leserne, baade med dem som er ærgerlige paa missionsselskapet for dets sneversyn og med dem som i det hele synes missionen er meningsløs. Vi behøver ikke være redd for aa kritisere, men vi vil fremfor alt se aa vinde et realistisk syn paa saken.

1.

Da *Christoffer Hannevig* gav sine millioner til fontene og opera, bemerket «Social-Demokraten» med et sukk, at disse mange penger hadde været gode til edle sociale formaal. Naar det gaar en del penger til missionen, er det visse andre folk og redaktioner som kommer i samme slags affekt. Tenk, saa mange penger «ut av landet» («Tidens Tegn»).

Men med like saa stor ret som T. T. vil hevde at Hannevig maa faa lov til aa gi sine penger til det han vil, kan ogsaa enhver overfor T. T. hevde denne ret f. eks. for de «gamle koner» som efter vittig, gammel tradition strikker strømper til de sorte.

Om der er nød paa sykehus og gamlehjem og barnepleie i Kristiania, saa blir vel ikke en rikmand lastet fordi han tenker paa opera og ballett?

Og fordi om der er hedninger i Vika og i Vaterland, saa kan de vel faa holde basar der for zuluer og santaler?

Det er baade ulogisk og latterlig av utenforstaaende aa ha saa travelt med disse missionspengene. Men det er ganske merkelig hvor utbredt denne slags interesse for missionen er! De som selv aller ivrigst ber andre holde fingrene borte fra deres eget Leben und Treiben, selv om dette arter sig slik at det gaar ut over samfundsinteresser, de er nettop de ivrigste til aa kontrollere og kritisere missionens husbudget.

Om vi forsøker oss paa at gi holdbare argumenter for missionen, og det skulde være noen som ikke vil vedgaa at disse argumenter

duger, saa kan vi derfor rolig, nettop overfor slike folk, falde tilbake paa at de kristne med full rett lar sine penger gaa ut av landet saa meget de bare lyster. Naar nationaløkonomien nettop naa er i knipe paa grund av de værdier som landet taper, saa kan en vel trygt si: de hundrede millioner som luksusindførselen tapper landet for, sendes først og fremst ut av missionens motstandere (om man da i det hele skal dele folk efter dette synspunkt!), mens de værdier som frembringes her hjemme og den nøisomhet som redder nationaløkonomien, ikke er uten forbindelse nettop med de utallige smaa kredser i vort land som «sender penger til de sorte».

En kunde tænke sig to grunner til at utenforstaaende fikk en slags rett til aa ærgre sig over missionspengene.

Det ene var om utgiftene blev alle og enhver paatvunget gjennem statsskatten. Statens penger brukes til meget rart og ofte til de utroligste formaal. Men til missionen gir statskassen ikke et øre. Den er isandhet en privatsak, som forsaavitt ikke generer noen.

Den anden grunn til ærgrelse er det mening i. Ethvert almindelig menneske har et behov som forklarer — men slet ikke berettiger — en innblanding i andre folks helt private anvendelse av sine penger. Det er trangen til aa se en forstaaelig og fornuftig mening med enhver pengeanbringelse. Hvis en mann staar paa Sarpsbroen og slipper to-kroninger ned i fossen, vil jeg — forutsatt at han ikke er gal — uvilkaarlig ærgre mig og føle lyst til aa gripe inn. Hvor mangen ektemann kan ikke, naar han tendte sin cigar, ha merket en lignende irritiation hos sin kone? «At mannfolk som vil gjelle for kloke vesener ikke kan skjønne at det er idiotisk aa la saa mange penger gaa op i røk.» Missionens motstandere røker ikke daarlige cigarer, de vil ogsaa med full ret verge sig mot at dette bare er idioti. De vil synes synd i folk som ikke kan opfatte det anderledes.

Overfor en irritert kone vil de imidlertid ingen vei komme med aldri saa fine resonnementer om cigarens vidunderlige betydning for hele deres trivsel, legemlig og sjelelig. Og overfor irriterte menn som f. eks. Alfred Eriksen i sin tid, kommer man like saa litt non vei med utviklinger om missionens mange slags værd.

Irritationen kan vi ikke tenke paa aa bli kvitt! Hverken overfor mission eller cigarer. Men la oss ta den med ro, ikke fare op. La oss gjøre forskjel paa den blotte feminine gneldring, selv om den kommer fra menn, og paa virkelig argumentation mot missionen.

2.

Til vor konversation kan det være nyttig at vi holder to grupper ut fra hverandre. Der er noen som ikke kan ta del i debatten hvis vi kommer med argumenter som bare kristne kan forstaa og kjende sig beveget av, men som allikevel gjerne vil ha et positivt indtryk av missionens værd, kulturelt. La oss ikke avvise disse kulturelle. Religion representerer *altid* en viss kultur og vil altid kunne forstaas i sine kulturelle utslag av enhver som overhodet vil forstaa værdien av et alvorlig livssyn. Men saa maa denne gruppe ogsaa indrømme at der for dem som kjender kristendommen som et pulserende personlig liv, kan vise sig motiver og argumenter som ikke kan *gripe* den som ser religionen bare filantropisk-kulturelt.

Det er ikke meningen her aa lage en fullstendig missions-apologi. Det er bare litt opsamlet lyst til aa svare paa en og annen bemerkning, saa her, saa der, som tar sig uttrykk. Derfor skal vi begynne ved det nærmeste, missionen slik vi ser den her i hjemlandet; vi kan godt ogsaa — i al fordringsløshet — visitere missionsmarken. Men først efter slik aa ha lagt praksis til grunn, vil vi se litt paa teoriene om missionens ret.

Altsaa løs paa kvindeforeningene.

Hvad skylder ikke de kulturelle disse sammenkomster som skiver for en moro man ikke behøver være digter for aa kunne prestere! Strømpene, den tynde kaffeen og sladderen — det barc undret mig at Vilhelm Krag ikke var original nok til aa tie om disse hvermands vittigheter da han nylig var ute efter missionen.

La oss se nøkternt paa det. Der er omkring en 4 à 5000 kvindeforeninger i landet, altsaa er de ved siden av folkeskolen *Norges største organisation av menneskegrupper med regelmessige sammenkomster omkring et bestemt, saklig stoff.* Allerede dette tvinger oss til aa lette paa hatten.

La oss saa gaa paa en ganske almindelig landsens «mission» (som møtene kort og godt kalles). — Naar vi ser oss om i rummet — er det en halvt komisk-foragtelig kjærringflokk som sitter der — et motiv for Nils Kjær?

Det kommer ganske an paa hvad De mener en husmor paa landet er værdt. For det er mest husmødrene som sitter her. «Første mandag i maaneden» er kredsens faste missionsdag. Om morran har de fjøsstellet saa snart kara har faa kaffe og nistemat til skogs,

saa er det innestellet, barnestellet, middagsstellet opvasken. Og saa legger de til rette for eftasværd og kveldsmat — og sliter sig løs for aa gaa paa mission denne første mandag i maaneden. Jeg er sikker paa at en mann som Vilhelm Krag om han kom inn og saa disse ansiktene og kunde lese i hvert ett av dem dagens og livets historie og strev, saa blev han varm om hjertet. Han kunde gjerne finne paa aa tale om de norske hjems grunnfjell. Og rent nøkternt kan vi alle være enig om at missionen representerer den største *mødre*-organisation som landet eier.

Men de har vel snever horisont disse menneskene? Takk være missionen er den slett ikke saa snever som den ellers vilde været trods alle baade skoler og diktere og kulturværdier. Det staar fast at de kvinder som er med i missionen faar iallfall én interesse mer enn de andre, en videre horisont, et mer omfattende hjerelag. De hjem hvor kona blir hjemme den første mandag, blir derved fattigere hjem.

Se et øieblikk rent bort fra det specielle missions-motiv. Se paa disse sammenkomster rent selskabelig, rent sjels-kulturelt. Jeg taler om landsforhold, for der er jeg best kjent. Hvad er det for opkvikkelse, hvad er det for luftning en husmor har i aarenes løp? Bortset fra bryllupper og begravelser (og bryllupene forsvinder som bekjent snart fra bygdene for aa feires uten fest i byene), er der ingen selskabelighet paa landet. Søndagene er det ikke lett for husmora aa komme fra om formiddagen. Og er der fest paa lokalet om kvellen, skal alle de *andre* dit! Derfor gaar dag og uke og maaned og aar i samme dur. Det er sant, ingen andre enn mødre kunde greie det. Og *de kan* greie det! Men hvad er det ikke for et pluss for dem om de kan faa en opkvikkelse, om de har en liten avveksling aa se frem til? Jeg traff en av dem en formiddag midt i stor slagtesjau. «Men kan De orke gaa paa foreningen iettermiddag naa?» — «Ja, der faar je da iallfall *sitta ner* ei stønn», svarte hun.

Dette kan vi vurdere rent kulturelt. Hvad det vil si at en husmor faar «sitta ner ei stønn», behøver man ikke være prest eller dikter for aa forstaa.

Det er mange missions-specialister som ikke vil høre tale om dette selskapelige moment. Jeg skjønner ikke slik engstelighet. La oss være stolte av at missionen rent umiddelbart har skaffet vor befolkning, og især den del som trengte det mest, husmødrene, en ny og sund form for sammenkomster efter at alle gamle former omtrent var

dødd ut. Hvad skulde ellers gitt en slik fornyelse? Alt kulturelt anstaltmakeri kunde aldri skapt den!

Jeg vedgaar ogsaa gjerne at det er mange som er med mindre for missionens skyld, enn for samværets. Hvad galt er der i det? Det er i sig selv en form for missionering.

— — — Og naar de saa tar i aa synge inne i disse, i regelen smaa og lave, stuene da er det en sterkere sjelelig og social makt i disse tonene enn det er i noget orkester i de store by-cafeer. Der er én mann jeg fremfor alle skulde villet ha med paa missionsmøte en gang, det er *Bjørnson.* Han visste hvad hjem og sang og tett samfunn var. Han vilde kjent sig rik inne i en slik stue.

Men denne rikdommen blir de eiere av alle sammen, endda de ikke kan ta og føle paa den slik som en reflekterende iagttager vilde gjort. Saa sant som mennesker altid gir hverandre no godt i et samvær som ikke er smittet av ondskapens trollmakter, saa er missionsmøtene med sin enkle ukunstlede façon en sindenes berikelse for titusener norske hjem.

Men naar dette er saa, da skyldes det ikke bare sammenkomsten i og for sig. Jeg vil ikke være ondskapsfull mot kvinnene, men jeg tror at det er særlig nødvendig for dem at de har et stoff et stykke utenfor dem selv aa samle sig om naar de skal være sammen. Jeg tror det er avgjørende at dette stoff er av det slags at de har *ærbødighet* for det. Derfor vilde efter mitt skjøn intet rent kulturelt stoff kunne erstatte missions-stoffet uten at den sjelelige værdi av sammenkomstene vilde synke betenkelig. Der er i den grunn-stemning som vi kalder *fromhet,* og som har sin forutsettning i ærbødighetsfølelsen, et sjelelig bad som har større hygienisk betydning enn megen annen renselse. Fra det rent kulturelle plan løfter sig derfor disse missionsmøter op i et *åndelig* nivaa som bare aandsblinde kan late haant om.

Og skal vi tale kristelig om det — fremdeles uten særlig tanke paa missionsmomentet —, la oss da først være enig om at konventikkel-kristendommen, hus-opbyggelsen ikke bare er den eldste gudstjenesteform, men at den ogsaa tilfredsstiller et berettiget social-religiøst behov. Den nøkterne form vor kirkegudstjeneste har, gir adgang til en aandelig separation fra flokken selv om man sitter midt i den. Dette er riktig, men kan være aarsak i den manglende varme som kirkens gudstjeneste ofte preges av. Ved siden

av kirken er konventiklene aldeles nødvendige. De utpregede individualister vil sky disse intimere opbyggelser. Men glem ikke at menneskene, den store strevende flokk som ofte har det tungt, er alt andet enn sig selv nokk i det religiøse. Det tette samfunn er for dem en nesten nødvendig hjelp til sjelens hvile i tro og i fred.

Det er ikke vanskelig aa se farene ved disse intimere opbyggelser. Det kan trygt sies at de meget ofte innfører usundhet i religionen. Jeg kunde uttrykke det slik at de da glir ned i det urene og uklare nerve-religiøse stemningsmiljø som f. eks. ogsaa Dionysosdyrkelsen og de fleste ikke-kristelige religioner preges av. Man glir dermed ned fra det høie nivaa som kristendommens *historiske* karakter gir; det personlige forsvinder, man synker ned i det *grenseløse* som nokk er religionens ophav, men ikke dens aabenbaringsbjerg.

Av alle opbyggelser vil jeg imidlertid hevde at ingen er mer sikret mot denne utglidning enn missionens. En ensidig og usund kredsen omkring det halvt religiøse, halvt nervøse i gemyttet forbyr sig her av sig selv. Missionen bringer altid noget utenfrakommende faktisk aa samle sig om. Der blir stoffveksel, der blir aandedrett. Der gis en beretning, der fremvises et kart, leses et brev, eller man hører en mann fortelle, om sine egne oplevelser eller om andres livskaar. Konventiklene omkring missionen er sundere enn alle andre fordi de har et *virke* til sin forutsetning og til sitt program.

Der gaar et stort beløp av missonens kasse til hjemme-arbeidet. Men dette arbeide er kanske vort viktigste *indre*-missions-arbeide. Fra jeg var gutt staar møtene paa skolehuset naar en missionær var kommet og stod og fortalte, som nogen av de sterkeste inntrykk jeg har faatt av kristendommen som et faktisk arbeide, en levende realitet.

— Men disse utallige kvindeforeninger, er de ikke med aa trekke folk bort fra kirken?

Efter det som vi før var enig om angaaende husmødrenes arbeidskaar, er det ikke sikkert at denne mistanke er berettiget. Men den kan ikke ganske avvises. Det er forresten helst andre slags møter som erstatter kirken. Men la dette være som det vil, faktum er at prestene gjennem disse sammenkomster i løpet av en maaned eller saa kommer i berøring med storparten av bygdens mødre, og i løpet av et aar eller saa med en god del av bygdens *hjem*.

Hvordan man derfor enn snur og dreier det, kulturelt, kristelig, kirkelig — de tusener av kvindeforeninger for missionen er en av de merkeligste og mest betydningsfulle faktorer i norsk folkeliv i vor tid.

3.

Der er to ting som likevel gjør en avstann mellem mange kristne og missionen.

Først dette at de synes der er saa meget overdrevet søtladent kliss ved meget av missionsarbeidet. Det svever i en usann drømmeatmosfære. Johs. Johnson følte dette som en svakhet alt i 1895 da han skrev sin brilliante artikkel i Kirke og Kultur: «Se nøkternt paa missionen». Men dels er dette i høi grad bedret de siste aar. Især kan man si at vore missionærer gaar foran i aa være virkelighetsnøkterne. Og dels maa da vi som gjør krav paa aa bedømme virkeligheten klart og koncist, ikke la os lokke i den grad bort fra et sannfærdig omdømme at vi av litt frynser og litt røkelsesduft som vi ikke liker, viser hele den maktfulle virkelighet som missionen er, bort fra os som søtladent fantasteri! Savner vi vidsyn hos dem, saa faar vi prestere litt mere vidsyn selv.

Det samme gjelder den anden aarsak til avstann mellem missionsselskapet og mange nutidskristne. Det er den bornerthet, det sneversyn, den avhengighet av de mest uoplyste og dømmesyke som vort selskap har vist i forskjellige mer eller mindre pinlige «saker» i de siste aar.

Ingen kan nekte at dette er et trist forhold. Kritikk maa ogsaa selskapet ta. Særlig dets stilling til høit fortjente, ja uberegnelig værdifulde arbeidere i dets egen midte har været slik at det knapt er mulig aa finne nogen som helst undskyldning.

For dem som har følt det brenne i sjelen for disse tings skyld, men som samtidig kjenner brann for missionens sak, er der bare to utveier. Den ene er aa støtte et annet selskap, grunne et nytt eller trekke sig bort fra saken, kort sagt: forlate vort norske missionsselskap. Den annen er aa kritisere selskapet aapent, men *aldri aa slutte med aa arbeide for det.*

Denne siste fremfærd staar for mig som den eneste rette.

Det norske missionsselskap er i alle fall det *beste* av alle vore selskaper, det mest kirkelig sunde og nøkterne. Men vigtigere er det, at det norske missionsselskap har noe av en *mors* stilling for

oss. Vi gir ofte kirken navn av mor. Og vi hevder at der maa være rummelighet i hendes hjem. Vi vil at barn som ikke er enige like fullt skal bli i hjemmet og ikke bryte ut. Vi hevder at de andre skal taale oss. — Den ganske egenartede stilling som Det norske missionsselskap ved historiens forløp har faatt i vor norske kristenflokk, berettiger til aa gjøre akkurat de samme ting gjeldende overfor det. Utbruddsaanden har jo tydelig nokk vist sig. Til velsignelse? La da alle som selv gjør krav paa rummelighet i *kirken,* vise en lignende rummelighet overfor missionsselskapet!

Husk ogsaa paa at selskapet ikke er noen dogmatisk institution (dette maa forresten selskapet *selv* ogsaa huske!), men at det er en arbeids-institution. Det kan ikke først og fremst fundere paa hvordan det skal faa de store lag her hjemme bibragt en historisk bibelforstaaelse. Det har til opgave aa lede evangeliseringen derute og aa samle *midler* her hjemme. Skulde selskapet ta en position, la oss si en mellem-position i den dogmatiske strid, saa vilde dette men én gang endre dets karakter av missions-selskap, det vilde med én gang bli et centrum for teoretisk debat. Og midlene vilde bli borte. Selskapets maal burde være ikke aa bli blandet inn i stridigheter. Fremfor alt har det ikke til opgave aa gaa foran i et teologisk oplysningsarbeide i menigheten. Naar det faktisk er blit saa at det gaar *bakefter,* da er vel ikke dette ideelt, men dog langt bedre for *missionens* sak enn det omvendte tilfelle vilde været. Hvis missionsselskapet tvinges til aa støte enten de «fremskredne» eller de «gammeltroende», kan der da være tvil om at saa maa det ta tørn med de første og holde fred med de siste? Bør ikke de fremskrittsvenlige, de av dem som har missions-syn, likefrem si: bryt heller med oss enn med de andre; *vi skal ikke derfor bryte med dere.*

4.

Vi har snakket som om missionen bare var noe herhjemme. Det kunde bestyrke en og annen i det syn at missionen er en vanskapning med stort hode og liten kropp. Der hersker jo blandt oplyste folk en nedværdigende vankundighet om missionsarbeidets faktiske forhold.

Aa rette paa dette er ikke gjort i en haandvending. Men for en og annen som kunde ville gjøre det for sitt eget vedkommende, er det ikke vanskelig aa finne litteratur. Som nr. 1 nevner jeg uten

betenkning Johs. Johnsons: «Det første hundredaar av Madagaskars kirkehistorie». (Stavanger 1914, 238 sider). Et hvilket som helst vaakent menneske, religiøs eller ikke, vil fengsles av det intense livsfenomen og den levende historie som her rulles op.

Det som denne bok viser, og som en finner bekreftet i alt samkvem med missionsarbeidere, er fremfor alt at missionen ikke er et ensidig *prekeri*, men en fullt utviklet, *alsidig livsorganisme*. Naar man griper til vore emissærer som et billede ogsaa paa missionærer, da kunde man si: større motsettninger finnes ikke. Ikke engang prestene med deres mer forgrenede og flersidige virke kan stilles side om side med en missionær. Mon der i verden fins noen som naar det er tale om *praksis* kan si med samme rett som disse utsendinger at intet menneskelig er dem fremmed? De er arkitekter, de er lærere, de er leger, de er sundhetsinspektører, de er byggmestre, jorddyrkere, handelsmenn, boktrykkere, oversettere, — der er ikke grense for hvad de er. Omsatt til en principiell retningslinje vil dette si at missionen har erkjent at det ikke er nokk aa preke og døpe og synge; det hele *hjem*, det hele *samfunn* med alle dets grener og ytringsformer maa inn under missionens opgave og omsorg. Den unge missionær *Dalland* som skrev i decemberheftet av Kirke og Kultur, formet et slikt program klart og gripende under studentermøtet paa Bakketun for noen aar siden. Ogsaa i dette stykke viser missionæren sig mer virkelighetsnær enn ofte er tilfelle med indremissionen. Hvis man tenker at missionen driver med foreldede arbeidsmetoder, faar man vokte sig saa ikke missionærene en vakker dag viser sig langt mer fremskredne og erfarne i effektive metoder end vore hjemlige kloke hoder.

«En missionær fra Stavanger» staar ellers for mange som noget ikke særlig lyst fenomen. Tenk aa sende slike ut til «høit kultiverte» hedningefolk!

Ta igjen en sammenligning. Det utdannes eller om man vil: opøves for tiden i en haandvending en rekke unge menn og kvinder paa forskjellige kurser, bibelskoler o. l. her i Norge. De skal virke blandt de «høit kultiverte» *nordmenn* i bygd og i by.

For en humbug da aa tale om missionærene som for litet utdannede til aa virke paa Madagaskar eller i Kina, missionærene som (naar de ikke er utdannet ved universitetet) faar den tidobbelte utdannelse i forhold til de emissærer som i det hele faar *noen*.

Allermest komisk er det naar journalister taler om disse mis-

sionærer fra Stavanger. Skulde noen ville si at de emissærer vi talte om ovenfor iallfall bare skal virke blandt folk paa landet og paa østkanten, saa er det ikke noe iveien for aa bytte emissærer med journalister. Disse to grupper kan passelig konkurrere om hvem av dem som teller flest av den slags folk som taler høiest med minst utdannelse bak sig og med størst minimum av kunnskap i sig.

Nei, synet paa missionærene maa revideres. Det er tilstrekkelig aa vise til den standard som de siste aars missionslitteratur har. Der aabenbarer sig en formel dyktighet, en fremstillingskunst, et grep paa virkeligheten, en iagttagelsesevne som tvinger til respekt og vekker interesse. Der er noe *nytt* ved det stoff missionærene bringer.

Det faller særlig naturlig nettop i disse dager aa vise til deres nestor og øverste leder, sekretær *L. Dahle* i Stavanger. Han er ikke bare en robust urkraft, et administrativt hode av største rang, en mester i klar fremstilling, han er ogsaa kunnskapsrik som de færreste. I ham har missionen havt en av landets fremste menn i sin spisse, en mann som under sekretærs tittel har gjemt en statsraads omsyn og en professors innsikt. Nu tar han avsked, nu er det 50 aar siden han reiste ut. Han er en ære for hele Norge.

Med det mannskap missionen har hos oss kan en ikke nekte — selv om ikke alle er like utrustet — at en hovedsak er iorden.

En svakhet synes det derimot som om vort missionsarbeide kan ha i sin bundethet av de norske hjemlige kirkeskikke. Man *oversetter* nokk fra norsk til gassisk og kinesisk, men dermed er ikke omplantningen fuldbyrdet. Like fra Søndags-liturgien til Pontoppidans forklaring og Vogts bibelhistorie saa blir det uten videre ført tvers over ekvator fra vinterlandet til sollandet. Denne stivhet begynder nu aa forta sig. Man kan jo ogsaa spørre hvad de til aa begynne med skulde gjøre?. Først nu naar der efterhaanden er vokset op en kristen national generation derute, kan der skapes nye former, høstes frukter paa den fremmede jord. Men saa er disse aar særlig kritiske og fordrer stor elasticitet hos missionærene og ledelsen. Det faar ikke hjelpe om selskapet er dogmatisk stivsindet herhjemme, bare det kan være rumhjertet derute.

Den *økonomiske* selvstendiggjørelse som allerede forlengst er begyndt i vore menigheter derute, og den økende *selv-betjening* ved prester og lærere især paa Madagaskar, har begge dele til aapen-

bar forutsetning at der stiles mot en gassisk, resp. en kinesisk, *folkekirke* som *maa* komme til aa bli litt forskjellig fra den norske! Er det absolut givet at den i det hele behøver aa bli specifikt *luthersk?* Det mest nedslaaende billede jeg noen gang har set fra missionsmarken fremstillet ikke hedenskapets nød eller tilbake-faldne døpte; det forestillet en by i Betsileo hvor det paa et ganske litet omraade var en fem-seks kirketaarn aa se. Alle disse taarn betød like saa mange konkurrerende, indbyrdes stridende selskapers virksomhet! Dette er vrangsiden av missions-iveren, det er den stridige egensindighet. Katoliker, anglikanere, kalvinister, lutheranere, alle vil de gjøre gasserne lik med dem selv. Men kan noen tenkende, noen mann med kjennskap til psykiske typer for alvor tro at den gassiske folkesjel nettop skulde avspeile evangeliet paa samme vis som nordmenn og engelskmenn? Engang maa der bli en selvstendig ny kristentype derute! Foreløbig har det været vor opgave aa bringe dem det som for oss selv har været det beste. Om de i fremtiden kommer til aa vrake den form og façon som vi brukte, skal vi ikke derfor anse dem fortapte, men tvertimot glede oss over hvert nytt eiendommelig skudd paa kristendommens tre.

Paa missionsmarken er denne tid særskilt interessant fordi utviklingen holder paa aa gaa inn i et nytt stade. Det vil ta lang tid. Men den som tror, haster ikke. Nettop de lange linjer fengsler sindet mest.

5.

Naar man har sett og kanske oplevet missions-*virksomheten* her hjemme og derute, blir det ikke stor bruk for noen teoretisk begrundelse av missionen. Likesom der ikke ligger no argument til grunn for livet, saaledes tenker heller ikke den som staar midt ute i missionens virkelighet paa de teoretiske overveielser som kan begrunne den. Det er ikke gjennem en debatt man vinder proselytter for missionen. Først naar man ser det arbeide som gjøres, blir sindet varmt for saken. Derfor ligger der, praktisk talt, ikke stor vekt paa hvorledes missionen motiveres. I virkeligheten er saken meget enkel. Det kom, nettop mens jeg skrev denne artikkel, en liten syvaaring i 1ste klasse inn og blev var en missionens husbøsse paa pulten. Han stavet sig frem til inskriptionen paa den og maatte saa av mig faa greie paa at disse pengene skulde brukes til aa faa fortalt hedningene om Jesus. Han blev meget optatt av at det var

noen som ikke visste om Jesus. «*Da vil jeg skrive til de,*» sa han fast. Og om eftermiddagen skrev han til «kjære kineser, det er saa morsomt om julen, for da blev Jesus født.»

Motivet kan formuleres finere, men jeg antar at vi her har kjernen.

Blandt notater fra studenterdagene har jeg ogsaa et ordskifte som fandt sted i en frisindet studenterklubb. Det blev først fremsatt denne innvending mot missionen:

«Vi som forlanger respekt for vor egen livsopfatning, maa ogsaa respektere andres. Aa ville gjøre proselytter for sitt syn, er et grovt brudd paa privatlivets helligdom. Et slikt brudd er missionen, især overfor de kultiverte ikke-kristne. Hvad vilde vi si om kinesere og japanesere gjorde gjenbesøk? Jeg traff selv i utlandet en lærd japansk professor, som var høist indignert over aa bli regnet med til dem som vi ansaa det nødvendig aa drive mission iblandt. Han sa nettop: Hvad vilde dere si om vi sendte missionærer til dere? Dere vilde kaste oss ned over trappene og dernest, om mulig, drive oss ut av landet, selv om Eders «humanere» livssyn vilde forskaane oss for visse kristne missionærers skjebne i Kina. — Hadde ikke denne japaner rett?»

— Det er formontlig for svarets skyld at referatet er blit gjemt. Det kom fra en kvindelig student:

«Jeg kan ikke si annet enn at jeg vilde finne det meget naturlig om buddhistene sendte missionærer, og naar det ingen missionærer kommer hit fra Japan og Kina, da kan jeg ikke se dette anderledes enn at deres religion ikke er blit saa levende for dem som kristendommen er blit for oss. Jeg vilde akte den kineser høiere som forsøkte aa omvende mig til sin lære enn den som lot mig i fred. Og det kunde ikke falle mig inn aa kaste noen ned over trappene som kom til mig drevet av begeistring over sin lykke. Kristendommen, den levende kristendom, fyller med begeistring og lykkefølelse mer enn noe annet. Det er av taknemlighet og for aa bringe andre denne lykke at missionærene gaar ut og ikke holder sig hjemme.»

Dette motiv kunde vi kalde det psykologiske, og *det* er vel i virkeligheten det effektive motiv i praksis. Men i debatten skyter gjerne missionsmenn et mere teoretisk motiv i forgrunnen: Jesu befaling. Bortsett fra den form som denne befaling har og den sammenheng den fremkom i, er der ingen tvil om at befalingen ikke er det effektive motiv for de kristne. En befaling utelukker jo i og

for sig ethvert motiv, en indre *beveggrunn* hos den som utfører befalingen. Men slik er det ikke her. Befalingen er ikke utgangspunktet. Den er meget mere et samlende uttrykk for hele den aand som maatte fylle de kristne. Den burde ikke hete Jesu missionsbefaling, men Jesu missions-*program*. Jeg kan ikke tenke mig en kristen som var renons paa enhver lyst, enhver sympati, enhver trang i retning av mission, og saa skulde falle tilbake paa dette: ja, vi er jo allikevel tvungne til det.

Missionen er ikke begrunnet i en befaling, men motivert i selve det kristne livs art.

Maa saa alle kristne være missionsmenn? Der er mange som ikke er det!

Der er en og annen beskeden og tilbaketrukken kristen som tar sig inderlig nær av det dogme som holder paa aa danne sig: «enhver virkelig kristen *maa* ha missionsinteresse.» Skjønt allerede historien — bl. a. Luthers — jo er en pinlig strek i bevisføringen for dette, maa vi allikevel ikke falle tilbake paa den, men holde hovedsaken fast: at ikke noget som helst er «nødvendig» for aa være en virkelig kristen uten det aa være i virkelig livssamfunn med Jesu Kristi fader.

Noe annet er det at det aa delta i propagandaen er en værdi, en livsforøkelse som ingen kristen burde savne. Man taler om den indirekte værdi som hjemmekirken faar av missionen. Dette er noe som ogsaa gjelder hver eneste enkelt-kristen. Aa se kristendommen i arbeide øker pulsslaget hos en selv. Man har sagt at den sterke religiøse krise i kristendommens hjemlande egentlig burde holde os tilbake fra mission. Dette er aa forveksle aarsak og virkning. Likesom der finnes hodepine som kommer av manglende motion, saa kan der sikkert for vor nuværende teologiske hovedverk være en befrielse i en kristelig motion som hedningemissionen.

6.

Det norske missionsselskap er i øieblikket i en kritisk situation. Mere velvillige enn taktfulle forkjempere har i sin tid ropt paa millionen. Der sitter endda en følelse igjen hos mange av at der sikkert nu kommer rundelig *nokk*, for millionen naadde de jo ifjor to ganger. Faktum er at mange haarde faktorer har skapt en stilling som lar øine pantsettelse av alle faste økonomiske værdier for aa balancere neste budget! Vi gaar ut fra at budgettet blir sett nøie

efter, især for hjemmekontoen; men naar det blir tale om aa avbryte noe av arbeidet, da gaar det en koldt nedover ryggen.

I denne situation generer jeg mig ikke for aa slutte denne artikkel med en direkte opfordring til dem som maatte lese den at de der hvor det faller naturlig for dem aa gjøre det, gir Det norske missionsselskap økonomisk støtte.

Eivind Berggrav.

NATIONERNES LIGA OG DET NEUTRALE NORGE.

Av oberst *Ording.*

Den regulære krig synes avsluttet. Vi har set tyskerne trampe gjennem Belgien, alliere sig med tyrkerne og rase paa havet. Tyskland har kjæmpet for at vinde sig en plads i solen med Guds og keiserens hjælp.

Vi har set England ta sig hensynsløse friheter i Grækenland og hos os, importere farvede leietropper til Europa og forøvrig anvende alle krigsmidler, til og med utsultning. England har kjæmpet for de smaa nationers ret og for alle kristelige dyder.

Mens dette stod paa har vi og vore nærmeste naboer proklamert og hævdet nøitraliteten.

Den nøitrale opgave er i og for sig vanskelig nok, men den er visselig for intet at regne mot de lidelser og de ofre som deltagelse i krigen medfører.

Det er let nok som nøitral at dømme Tyskland for hensynsløs krigsførsel og England for skinhellig egoisme. Men da bør man stille sig selv det spørsmaal, om vi selv har moralsk mod og vilje til at ta en krig for ret og idealer.

Vi har praktisert nøitraliteten paa den maate, at vi har latt os hundse av begge parter, men dog væsentlig latt os bruke og godt betale av den ene part, som — heldigvis for os — blev den seirende.

Hadde tyskerne seiret, kan det nok hænde, at vi var blit krævet til regnskap for vor nøitrale virksomhet i ententens fragtfart.

Nu har England seiret og ikke latt det mangle paa ros for vor udmerkede nøitrale holdning.

Som en passende paaskjønnelse forærer man os Spitsbergen. Meningen er vist god, men saavidt os bekjendt har hverken England eller ententen nogensomhelst moralsk eller juridisk ret til at disponere over Spitsbergen.

Ententen har kjæmpet for at befri verden og sig selv fra et onde,

dette onde som benævnes den tyske militarisme, og som var repræsentert ved keiser Wilhelm.

Ententen har kjæmpet for folkenes frihet, ententen har seiret og er nu gaat igang med at indrette verden efter de idealer den har kjæmpet for.

Midlet skal bli en forening kaldet Nationernes Liga.

Hvorledes praktiseres nu idealerne.

Vi har set ententen med England i spidsen utnytte sin seier uten skrupler efter fortidens bedste mønstre.

Vi ser ententen forsøke at kvæle sine avvæbnede fiender paa en maate som er motbydeligere end selve kampen, og som minder direkte om det gamle «præterea censeo Carthaginem esse delendam», bare med den forskjel, at de gamle hedenske statsmænd kanske var litt ærligere i sine uttryk end statsmænd er det i vore dage.

Vi ser ententen forberede en forfølgelse av overvundne motstandere, som er i den grad stridende mot normale retsbegreper, at den virker likefrem stupid. Truselen om at stille keiser Wilhelm og andre fremstaaende tyskere for en ententedomstol har gode forbilleder i Romerrikets jagt paa Hannibal og Storbritanniens internering av overvundne fyrster fra keiser Napoleon til kong Cetewayo.

Vi ser ententen forbyde tyskerne i Østerrike at forene sig med det tyske rike. En saadan forening kunde kanske ha lettet dem begge i en vanskelig tid og reddet Wien for hungersnød. Foreningen vilde være i fuld overensstemmelse med den lære om national selvbestemmelsesret som forkyndes andetsteds, naar det passer, men i dette tilfælde stred foreningen mot et andet princip hos ententen, som sier «divide et impera».

Ententen har under sit oprydningsarbeide efter krigen vist de nøitrale og kanske specielt Norge adskillig opmerksomhet.

Saaledes har man invitert norske studenter til festligheter i det erobrede Strassburg. Man inviterte studenterne, men da disse ikke vilde komme, maatte som bekjendt ældre academici finde duskeluen frem for at repræsentere det nøitrale Norge ved den anledning.

Videre har man ønsket vor medvirkning til en fredelig utsultning av bolschevikstyret i Rusland, men der har dog reist sig en bestemt opinion herimot.

Endelig har ententen vist os den ære at invitere os til at bli admittert medlem i Nationernes Liga, medlem uten stemmeret.

Hvis ikke Norge hadde proklamert sin nøitralitet saa tydelig —

man kunde fristes til at si i tide og utide — og hvis vi ikke var sikker paa vor gode samvittighet, maatte man av ententens handlemaate slutte, at den regnet os for en av sine egne, og vi maatte selv komme i tanker om, at vort forhold under krigen kanske ikke hadde været helt uklanderlig som nøitralitet betragtet.

Det er kanske forklarlig om vi og specielt vore utenrikske repræsentanter føler os smigret ved de store staters opmerksomhet mot vort land, men det vilde dog være underlig om ikke en fri nations selvfølelse skulde reagere mot at bli medlem i foreningen Nationernes Liga uten stemmeret.

England er mægtig, det har vi faat føle under krig for 100 aar siden, under fred i Bodøaffæren og under nøitralitet gjennem en nærgaaende kontrol av vor skibsfart og handel.

England har baade evne og vilje til at holde et stort tjenerskap av andre nationer. Magtomraadet økes stadig under varierende former, og den sidste europæiske form for engelsk avhængighet er ganske vist som admittert medlem i Nationernes Liga.

England kan visselig ikke tænke sig noget jevnbyrdig aktieselskap eller kompaniskap med os. Det bør vi ikke forarges over, men vi bør heller ikke indbilde os, at vi bakefter som stemmeretsløse medlemmer skal kunne opnaa nogen ændring i selskapets statutter.

Naar der nu loves nationerne en gylden og behagelig fremtid med indskrænkning av rustningerne og fred paa jorden saalangt den engelske flaater rækker, da er denslags pacifisering ikke noget nyt. Det gamle Romerrike skapte ogsaa fred ved hjælp av sine legioner, og de undertvungne folkeslag hadde det forholdsvis ubekymret, mens de forsynte Rom med slaver, korn og letbevæbnede.

Det er vel ikke længer mulig at lukke øinene for, at det som skulde være en Nationernes Liga paa ideel basis, det er hittil ikke blit andet end en magt-koalition under engelsk hegemoni.

Vi har forsøkt at opfostre et litet magert ideal, kaldet nøitralitet. Skal vi nu svigte dette ideal for at indgaa i en engelsk magtkoalition?

Er det ikke nu alle nøitrales moralske ret og pligt i tide at protestere mot forfalskning av denne idé, som fik navnet Nationernes Liga?

Kan vi med god samvittighet la os opta i en Nationernes Liga, hvor den os tiltænkte opgave i virkeligheten blir at misbrukes som nøitral og kristelig fredspynt paa det vældigste utslag av imperialisme som verden endnu har set?

Skal vi melde os ind i Nationernes Liga for at dele ansvaret for hvad ententen allerede i hevntørst og magtbegjær har syndet efter krigen?

Kan vi føle os vel i et forbund, hvor det tyske folk, hvis dygtighet vi erkjender og hvem vi trods alt skylder saa meget, holdes utenfor?

Kan vi som nøitrale — vore sympatier ufortalt — la os engagere av den ene seirende part for at stemple den anden tapende part som samfundsfarlig forbryder?

Hvad vor nationale og nøitrale ære tillater os at taale under krigen og at motta efter krigen er kanske ikke saa godt at si, men hvad vor samvittighet forbyr os at delta i, det kan muligens en og anden ha følelse av.

Vi er kanske kommet saa langt, at der skal moralsk mod til at hævde en rakrygget nøitralitet, men la os ikke viljeløst drive derhen at vi foruten friheten ogsaa taper vor selvagtelse.

PSYKISKE FÆNOMENER.

Th. Wereide: Psykiske fænomener
(Gyldendalske 1919, 94 s.)

Dogmedannelse er ikke noget som er særeget for teologien; der er det bare mest fremtrædende. Sandheten er jo den, at vi paa nærsagt alle kulturlivets omraader faar vor opfatning av tilværelsen diktert av dogmer. Tar vi dogme i den videste forstand som den autoriserte beskrivelse av et erfaringsindhold — enten nu dette er aandelig eller materielt — blir det lettere at forstaa at selv naturvidenskapen kan faa et dogmatisk tilsnit. De store naturforskere vil rigtignok altid ta bestemt avstand fra at deres opfatning av verdenssammenhængen, deres verdensbillede, skal antages som absolut og ufeilbart; men i videnskapens utmyntning til praktisk bruk glemmes dette, og vi kan til sine tider møte en naturvidenskabelig dogmatisme som ikke er stort bedre end den teologiske. Vi har oplevet en saadan tid i en foregaaende menneskealder med det vældige opsving av videnskap og teknik, da man mente at et rent mekanisk verdensbillede ikke alene var det som bedst og mest praktisk kunde beskrive virkeligheten, men at det var det eneste mulige. Det blev en autorisert sandhet, et mægtig dogme.

Nu svinger pendlet saa alle kan se det. Blev ikke verden for kort tid siden overrasket ved at høre at Einsteins undersøkelser tvinger os til en gjennemgripende revision av vort verdensbillede? Rigtignok uten betydning for det praktiske liv, men av like stor principiel betydning for det. Slike ting er vel egnet til at sprænge en naturvidenskabelig dogmatisme, og er med til at gjøre det mulig at helt nye erfaringsomraader tages op til undersøkelse. Det er mange andre ting fra naturvidenskapens eget arbeidsomraade — f. eks. angaaende opfatningen av naturlovene — som virker i samme retning. Men ikke mindre virker sikkert den almindelige strømning bort fra en materialistisk-mekanisk opfatning, som trots krig og elendighet dog er saa merkbar. Det er ingen tvil om at det psykologiske tidspunkt nu er kommet for videnskapens anerkjendelse av et nyt undersøkelsesomraade: de saakaldte psykiske fænomener.

Det psykologiske tidspunkt var ikke kommet, da fysikeren *William Crookes* for femti aar siden beskrev akkurat de samme fænomener som nu *dr. Crawford* i Belfast har undersøkt. Crookes blev da ogsaa ganske rigtig erklært for mindre normal paa dette omraade — ellers nyttet det jo ikke at frakjende ham fremragende forskerevner — og de fænomener han beskrev blev erklært for hallucinationer. De stred mot de kjendte naturlove, og da kunde de jo ikke ha fundet sted i virkeligheten.

Nu er tiderne forandret saa hverken Crawford eller hans referent Wereide risikerer at bli mødt som Crookes i sin tid blev det.

Dr. Wereides bok er en klar og velskrevet fremstilling av den saakaldte psykiske forsknings vigtigste resultater. Det er meget stor fordel at den er skrevet av en som kjender den moderne fysik og er fuldt fortrolig med de dyptgaaende undersøkelser som her er gjort i de sidste aartier. En saadan garanti hos forfatteren kan nok trænges, naar den almindelige læser skal ta standpunkt til det som fremforalt gir boken dens interesse: omtalen av de Crawfordske forsøk. De fleste av «Kirke og Kultur»s læsere har vel allerede i aviserne læst noget herom, og vil kjende til at det dreier sig om forsøk som synes at falde helt utenfor naturlovenes ramme.

Dr. Crawford, som er lektor i mekanik ved Queens University i Belfast, har undersøkt de merkelige fænomener som fandt sted i seancer med mediet miss Kathleen Goligher. Alle forsigtighetsregler blev selvfølgelig tat for at utelukke muligheten av bedrag, og fænomenerne blev undersøkt eksperimentelt efter fysikalske undersøkelsemetoder. Der hændte da de merkeligste ting; saaledes kunde f. eks. det bord som forsøksdeltagerne sat omkring bli løftet i veiret med stor kraft og holdes svævende i luften uten at nogen berørte det. Desuten kunde der optræ alle mulige slags lyd, saa sterke, at de blev optat paa fonograf. Det viste sig nu at disse fænomener lystret dr. Crawfords kommando; uttalte han ønsket om lydfænomener, kom de, og vilde han ha bordet løftet, saa skede det. Dr. Crawford kom til den overbevisning at fænomenerne blev ledet av intelligenser («operatører»). Efterat han hadde foreslaat et telegrafsystem — en gangs bankning i gulvet for a, to ganges bankning for b. o. s. v. — fik han altid et intelligent svar, som bl. a. meget ofte gav detaljerte meddelelser om selve forsøkene. Om disse «operatører» skyldes en virksomhet av en av deltagernes underbevissthet, f. eks. mediets, eller om de virkelig er hvad de gir sig ut

for — personligheter fra den anden side — det spørsmaal later dr. Crawford i hovedsaken ligge. Til gjengjæld undersøker han selve fænomenerne grundig. At de skulde kunne skyldes en hallucination lot sig hurtig motbevise: lydfænomenerne blev optat paa fonograf, og de kræfter som løftet bordet kunde direkte maales paa vanlig vis. Han satte f. eks. mediet paa en veiemaskine; naar da bordet svævet i luften, blev mediets vegt forøket med næsten like meget som bordet veiet, og han kunde videre vise, at den resterende del av vegten, som ikke blev overført paa mediet, blev fordelt paa de andre deltagere i seancen. Efter at nu dette forhold paa en række forskjellige maater var blit undersøkt, kom dr. Crawford til den slutning, at der fra mediet utvikles en egen slags vegtstang som veier bordet op, en «psykisk arm». Denne er av materiel art, men er usynlig, og er bygget op av substans fra mediet. Det kunde ogsaa direkte paavises at under visse forhold blev mediets vegt for en kortere tid formindsket med optil næsten halvparten. Det viste sig ogsaa at ved seancerne tapte deltagerne permanent en del av sin vegt — mediet merkelig nok mindst.

Disse merkelige fænomener, som her bare i al korthet er skissert, har ført dr. Crawford til den antagelse, at stoffet kan optræ i hittil ukjendte former, som han nærmere karakteriserer som strukturmaterie og energimaterie. Hvis denne opfatning blir bekræftet, saa er dr. Crawfords opdagelse epokegjørende. Den er nemlig da paa den ene side en paavisning av en helt ny eksistensform for materien, og paa den anden side er forsøkene med denne nye materielle form den første direkte eksperimentelle paavisning av, at aandelige kræfter kan organisere stoffet, dirigere det efter sin vilje.

I sin bok gaar dr. Wereide ind paa en del av de overordentlige betydningsfulde spørsmaal som knytter sig til en slik opdagelse.

Man spør sig uvilkaarlig, om ikke de fænomener vi netop har omtalt strider mot naturlovene. Hertil er først at bemerke, at de ikke strider mot den vigtigste naturlov — loven om energiens konstants —, det viser sig nemlig, at den energi som fænomenerne kræver, blir tat fra deltagerne i seancen. Heller ikke mot tyngdeloven strider fænomenerne: der optrær mekaniske kræfter som motvirker tyngdekraften, og det er derfor denne tilsyneladende sættes ut av spillet.

Derimot staar fænomenerne avgjort i strid med den lov som ved siden av energiloven er den mest fundamentale i fysikken: entropi-

loven. Denne lov kan uttales saa, at i den materielle verden vil altid *den* proces indtræ, som medfører en utjevning av den foregaaende tilstand. Anvender man loven paa hele universet kræver den, at universet skal nærme sig til en endetilstand med samme temperatur over det hele; længe før dette tidspunkt er naaet vil alt liv være gaaet tilgrunde. Man kan ogsaa formulere loven saadan, at det er den i mekanisk henseende *sandsynligste* proces som altid vil indtræ. Der er imidlertid intet iveien for, at der kan være flere muligheter som alle later sig forene med energiloven og med andre mere specielle naturlove; men foranledningen til at disse er mulige, men usandsynlige processer skal finde sted, mangler.

Rent bortset fra de psykiske fænomener maa man imidlertid anta, at enhver levende organisme kan gjøre utvalg blandt de mulige processer og realisere netop den, som er hensigtsmæssigst; den sandsynligste proces vil altsaa *ikke* indtræ — entropiloven gjælder ikke paa det organiske livs omraade. Naar saa hertil kommer den støtte en saadan opfatning faar fra de psykiske fænomener, maa man uten tvil indskrænke entropilovens omraade til de rent materielle fænomener. Men er dette blit klart, aapner der sig de største muligheter, ikke utenfor naturlovenes ramme, men indenfor denne i det nye felt: de psykiske kræfters bevisste organisation av stoffet og ledelse av de materielle processer. At de Crawfordske forsøk her kun er at betragte som en liten og famlende begyndelse er utvilsomt. Man maa uvilkaarlig tænke paa undersøkelserne i elektricitetens barndom, som dengang var epokegjørende, hvor de nu synes os relativt primitive; men hvad har de ikke ført til! Paa analog vis vil undersøkelserne av det nye omraade maatte skape sin egen teknik, ikke væsensforskjellig fra de øvrige fysikalske metoder hvad instrumenter angaar, omend tilpasset og specialisert – men allikevel paa et punkt principielt anderledes: der optræer en ikke-fysikalsk faktor, den dirigerende intelligens.

Dr. Wereide diskuterer nærmere hvilke konsekvenser den psykiske forskning fører til, og kommer herunder ind paa dens betydning for livsopfatning og religion. Han mener det er godtgjort som overveiende sandsynlig at personligheten fremdeles eksisterer efter døden og kan træde i forbindelse med os, og han gaar en del ind paa de konsekvenser dette medfører — bl. a. den at den teoretiske materialisme dermed vilde være motbevist.

Blandt de religiøse konsekvenser, som forøvrig kun berøres flyg-

lig, nævnes den at de psykiske fæonmener godtgjør *underets* mulighet. Heri maa man efter mit skjøn være enig. Naturvidenskapen kommer utvilsomt til at indregistrere de saakaldte undere blandt sine fænomener, kun ikke blandt dem som forløper efter sandsynlighetsloven, men blandt dem som dirigeres psykisk inden de øvrige naturloves ramme.

Det kunde være fristende at gaa nærmere ind paa dette spørsmaal og dets forbindelse med begrepet naturlov i moderne forstand, og det vilde være interessant at trække konsekvenser f. eks. med hensyn til den kritiske historieforsknings principer, men det vilde trænge en mere indgaaende drøftelse end der er plass til i en anmeldelse.

Overfor dr. Wereides særdeles interessante og, som det synes mig, vel avveiede fremstilling, har jeg ikke mange indvendinger at gjøre. Naar jeg har nævnt at den paa side 44 o. flg. anførte beregning over tyngdekraften neppe er helt korrekt, har jeg i det væsentlige kun det at bemerke, at dr. Wereide vel let avfeier de betænkeligheter som med god grund kan gjøres gjældende mot en opfordring til hvemsomhelst om at befatte sig med psykiske forsøk, seancer o. s. v., selv om dette begrundes med, at de psykiske evner bør utvikles. De fleste mennesker har ogsaa — for at bruke et billede — evner til at sysle med kemi, men derfor slipper vi ikke hvilkensomhelst ukyndig løs i et laboratorium. Er de psykiske evner saa almindelig som man nu antar, kommer det sikkert ikke til at mangle videnskapsmændene paa undersøkelsesstof. Nu har videnskapsmændene ordet og til dem bør disse ting først og fremst overlates — den spiritistiske alkymis tid bør være forbi.

Det geofysiske institut, Tromsø.

Olaf Devik.

„TRØST OG GLÆDE I DEN HERRE KRISTUS."

Kjære doktor Kristen Andersen.

Med det samme jeg hadde læst Deres stykke kjendte jeg trang til at faa tale litt med Dem om det. Jeg har valgt at realisere denne tanke gjennem et brev til Dem her i tidsskriftet, fordi jeg samtidig gjerne vilde faa nogen av dem i tale som har mottat indtryk fra Deres ord i juleheftet.

Det er meget jeg som liberal teolog har grund til at glæde mig over i det De siger. Jeg tænker ikke mindst paa den ærbodighet De som sandhetssøkende kristenmenneske kjender likeoverfor den liberale teologi. Som De har ogsaa jeg med glæde og taknemmelighet tat imot «den principielle frigjørelse som er den saakaldte liberale teologis gave til kristne mennesker». Jeg mener De har ret til at tale om at vi for tiden gjennemlever noget av en «reformation». Og jeg kjender mig dypt enig med Dem naar De tør tro stort om Aandens fortsatte arbeide i Jesu Kristi menighet — til voksende, fremadrettet erkjendelse, ikke bare i det rent perifere og formelle, men ogsaa naar talen er om ting som man i kirken ofte har vænnet sig til at betragte som absolut urørlige. Jeg tænker f. eks. paa Deres aapne forstaaelse for den menneskelige tankes krav likeoverfor *Kristusproblemet.* De gjør alvor av at skille mellem kristendom og teologi. Og De vet saa god besked om det første at De ikke behøver at drive noget slags avguderi med det sidste.

Idet De taler om vilkaarene for at føre kristendommen videre til de kommende slegter, siger De blandt andet: «Aldrig har skrankene for veilederens veiledning været farligere end nu, hvad enten nu disse skranker reiser sig i kirken som institution eller i den hellige skrift som ufeilbar og uttømmende norm for kristen erkjendelse.»

Jeg er glad over at De taler saa avgjort og aapent om disse ting. Trangen til at gi uttryk for en slik erkjendelse er i denne tid *forbausende liten* hos mennesker om hvem man dog skulde vente at

de maatte ha nogen forstaaelse for sakens alvor. Vi har dog skjellig grund til at tale om at kristendommens fremtidskaar i vort land er truet av en stor fare fra den retning som nu, med sit avsluttede, massive og helt igjennem uevangeliske bibelsyn, har sat sig paa dommersætet i vor kirke!

Ikke mindst har jeg glædet mig over den dype religiøse inderlighet som møter os i Deres hele vurdering av *Jesu person.* Det løftet igjen op for mig det vidunderlige Johannesord om *vintræet og grenene.*

Jeg forstaar ogsaa nok hvordan en retning som den liberale teologi kan ha bruk for at bli mindet om den fare som let kommer til at true naar man av gode grunde ser sig kaldt til at værge om den evangeliske kristendoms egenart. Naar man under et frit, sandhetssøkende forskningsarbeide ustanselig blir møtt med uvilje og mistillid, kan man nok bli fristet til en viss *intellektualisme.* Og man blir ikke heller særskilt disponert for et sterkere syn for det De kalder «det ubeskrivelige i den gamle kristendomsform». De tænker vel da især paa den umiddelbare evne til at føle og leve i det *naivt personliges* verden indenfor religionen.

Imidlertid tar jeg alt her et avgjort forbehold likeoverfor det De siger om *hvor den liberale teologi kan tænkes at føre os hen i fremtiden.* De antyder den mulighet at det dog tør bli i retning av «*en ny tro*». Fordi den liberale teologi skulde føre til at kirken blev fjern fra den aand som «hadde trøst og glæde i den Herre Kristus», saa vi aldrig «kunde slippe Kristus av vore hjerter førend vi ser ham klarlig i det evige liv». De mener at ha iagttat at «Kristus likesom er rykket noget tilbake indenfor de liberale teologers forkyndelse, ialfald som gjenstand for vor trøst og vor glæde» og det gjør dem ræd. Jeg kan imidlertid ikke forklare mig dette paa nogen anden maate end at De, hr. doktor, i alt for høi grad har latt Deres syn bestemme av hvad *andre har sagt om os,* i motsætning til hvad der fremgaar av det *vi selv* mener og forkynder. De spørger: Kan jeg fremdeles leve mit kristenliv i den aand som har skapt de netop nævnte uttryk? Kan jeg staa i samfølelse med den hellige kirke før mig i dette, at vi dog alle søker vor trøst og glæde i den Herre Kristus?

Jeg vet for min egen del at jeg *vil* og *maa leve mit kristenliv i denne aand.* Og jeg har aldrig kjendt det slik som om min liberale teologi skulde ha gjort det vanskelig for mig at kunne det. *Tvert-*

imot. La mig faa nævne for Dem en liten episode fra kirkestevnet i Drammen. Som De vist har lagt merke til møtte der ogsaa op enkelte som ikke vilde slikt samarbeide som det vi gjorde os til talsmænd for. Og vi blev møtt med det gamle slagord: Vi maa da ha *noget fast at samles om!* Da blev det sagt av professor Brun: La os ikke sige *noget,* men *nogen!* For det er én vi vil og kan samles om, *Jesus Kristus!* Ikke sandt — først naar kristne mennesker vil gjøre alvor av det, kan det bli utsigt til en samling i det kristelige, av den art at ikke den ene vil øve vold mot den anden.

Men — et løsen som dette antyder ikke netop en fare fra liberalt hold som den De synes at frygte, hr. doktor! Jeg er viss paa De vilde været en av de første til ata glæde Dem over et slikt levende samlingsmerke! Og jeg beder Dem ta det som en hilsen fra vor leir.

I det hele tør jeg frimodig henvise Dem til en «liberal» forkyndelse som den vi møter hos teologer som professor Brun og stiftsprost Gleditsch. Synes De ikke bøker som «Fra troens verden» av Brun, eller Gleditschs «Andagtsbok» har noget vidnesbyrd at gi i denne sak? For mig, og mange med mig, har de i det mindste hat det. Om det saa bare var ut fra kjendskapet til disse to bøker burde det være umulig at uttrykke sig slik som De gjør (side 454) om den nyere teologi: Den anser *Jesu lære,* hans *didaktiske indflydelse gjennem læremæssig utvikling* og gjennem liv og død som det væsentlige. Han har dels gjennem sine ord, dels gjennem sit liv og sin død *vist menneskene den vei de maa gaa* for at komme til Gud og Guds sindelag mot dem der virkelig vil gaa veien. *Det blir da menneskenes sak at gaa veien,* gaa den i hans fotspor; likesom han under bøn til Gud, som han i forvisning om Guds fadersind og om Guds tilgivende beredvillighet.

De bruker ikke ordet *rationalisme.* Men De har dog med ord som disse netop karakterisert rationalismen efter dens væsentlige begrænsning naar vi tænker paa dens Kristussyn. Og det skal saa passe paa vor liberale teologi.

Jeg tilstaar aapent at det har gjort mig ondt at møte en slik betragtning hos Dem. Vi er jo saa vant til at høre det. Men De har saa stor evne til samføling likeoverfor det egte kristelige, likeoverfor livet selv, uavhængig av formdragten, at jeg hadde trodd man hos Dem skulde være fritat fra at bli misforstaat slik.

---

[1] Uthævelsene av mig.

Jeg hadde nok ogsaa haabet paa et noget større kjendskap til hvad det er vi liberale teologer i skrift og forkyndelse gjerne pleier at holde frem i sammenhæng med Kristusprækenen.

En ting staar ihvertfald fast: Er det noget vor liberale teologi og forkyndelse *ikke* ønsker at overta fra rationalismen, saa er det dens Kristussyn. Er det noget vi vet om, og som vi tør kalde *personlig tilegnelse*, saa er det en vurdering av Kristus som gaar langt utover det De antyder med Deres ord om læreren og forbilledet. Er det noget vi vet besked om, saa er det en *frelsende magt ut fra Jesu Kristi personlighet.*

Og vi mener at netop vor liberale teologi har git os en væsentlig hjælp til slik *personlighetsvurdering.* Det virker derfor ogsaa paa mig som fuldkommen fremmedartet naar De mot slutten av Deres stykke antyder følgende om den moderne teologis Kristusvurdering: «For Kristusbilledets vedkommende medfører dette en egen vurdering av Jesu storhet, hvorved denne storhet uvilkaarlig faar en farve av den vanlige verdenshistoriske storhet. Man fæster sig ved den side av ham der har grepet de almene livslove og set den store livssammenhæng, og der fremtrær derved et billede av ham som den *ophøiede lærer der i en viss aandelig fornemhet nærmer sig den enkelte og forlanger av ham den etiske forstaaelse og den etiske præstation.*»[1]

Jeg forstaar godt at De om en slik helhetsopfatning like efter kan bruke ordene: «kjølig vurdering» og «intellektualistisk paavirkning». Men jeg nedlægger bestemt protest mot at man med det slags uttrykssæt skal ha karakterisert den liberale teologi hos os.

La mig med nogen ord faa begrunde denne min protest. Og la mig knytte til hvad De selv løfter op som de tre avgjørende momenter indenfor Deres egen Kristusvurdering, i angivelig motsætning til den De frygter skal være — eller bli — bestemmende for den liberale teologi.

De tre punkter var disse: Først Jesu Kristi stilling som *mellemmand* mellem Gud og menneskene. Saa vurderingen av *Jesu lidelse og død.* Og endelig troen paa «*Jesu fortsatte liv* og allestedsnærværelse (?) som person», med mulighet for «en virkelig korrespondance med ham gjennem bønnens henvendelse».

Jeg har netop hørt en julepræken av en av vore mest fremskutte

[1] Uthævelsene av mig.

liberale teologer. Noget av det som igjen grep mig sterkest i den var netop maaten hvorpaa det traadte i dagen hvordan Gud nu ikke længer var *langt borte,* fjern og uvirkelig — men like nær i Jesus Kristus, til at ta og føle paa, saa den som ser Jesus Kristus ser Gud, den som aapner sig for Jesus Kristus aapner sig for Gud, — den som blir grepet og utløst og frelst av Jesus Kristus virkelig blir grepet og utløst og frelst av og for Gud. – *Varmt og nær og forunderlig blev det igjen for mig!* Netop dette: Gud aabenbaret i kjødet — hvo kan det utgrunde?!

Og ikke sandt — vi er enige om det: Vi vil ikke la os forstyrre av nogen gamle ufrugtbare metafysiske spekulationer, om de aldrig saa meget kan ha tilknytning i hellige ord og formler? Nei, men vi vil glæde os over den livsalige maate paa hvilken Gud selv fører os nær i Jesus Kristus, og vi siger: *Denne mellemmand kan hverken De eller jeg undvære!*

Kommer og ser
hvad her forunderlig sker:
Gud vil et menneske være!

Saa kjender vi da ogsaa *virkelighetsværdi* i sammenhæng med de gamle salmelinjer:

Menneskens kjøn
mot Guds enbaarne Søn
stridende staar for dit øie!

La mig ta en anden stikprøve paa dette punkt, om Jesus som mellemmanden. For mig har det hat en særskilt interesse at læse docent Mowinckells artikel «Oplevelse» netop i samme hefte som det hvori Deres stykke stod. Sikkert har De, hr. doktor, med Deres frie syn paa den dogmatiske utvikling indenfor kirken fulgt ham uten frygt under hans fremstilling av den kristologiske læreutvikling. Men er De blit opmerksom paa en liten underhaandsbemerkning side 512? Efter at ha omtalt hvordan Kristus i gammel tid saa at sige blev «uttryk for den aktive side av Gud», lægger dr. Mowinckell til: *en tanke som ogsaa i vor moderne vurdering av Kristus turde være meget brukbar og frugtbringende.*[1]

Jeg mener det heller ikke er saa daarlig som stikprøve. Det taler ikke netop om en tendens til at skyve Kristus ut i periferien.

---

[1] Uthævet av mig.

Jeg kommen til det andet punkt De nævner — spørsmaalet om en forskjellig vurdering av Jesu lidelse og død.

Gang paa gang har jeg læst igjennem hvad De siger om dette. Og hvad De siger har talt sterkt og umiddelbart til min religiøse følelse, som saa ofte før naar De f. eks. har talt til os om nadverden. Med fuld ret betoner De saa sterkt «den overordentlige appel som ligger i de ord: For dig». Og De siger: Det er det som maa bibeholdes, og som efter min mening kan bibeholdes.

Ja netop! Jeg vet ikke hvad i verden det skulde være som gjorde dette umulig eller vanskelig, ut fra den liberale teologi som jeg sokner til ialfald? La mig igjen faa ta en stikprøve — denne gang fra Gleditsch's Andagtbok. Jeg lette egentlig efter et andet sted, men tilfældigvis faldt mine øine paa disse linjer i stykket: *Jesu døds kraft* (side 130): .... Under korset er kirken bygget, mot den korsfæstede løfter vi vore øine op. Det falder os ikke ind at forlange av ham at han skal vise sin magt ved at stige ned av korset, tvertom beder vi om at faa skue dypere ind i korsets hemmelighet, *fordi vi kjender dets usigelige, dets uendelige magt over vore hjerter. Vi ønsker at komme ham nær i det brudte brød og den dunkelrøde vin.* Ti vi begynder at ane hvorledes han har brudtt alle templer ned for at bygge dem større. Vi kjender det bedst paa os selv. Han bryter ned den gamle Adam som maa dø ...... *Det gjør den korsfæstede — ingen er saa sterk som han i sin avmagt, og ingen saa levende som han er det i sin død.*

Det kan hænde De har ret i at mange kristne i nutiden har vanskelig for at leve sig saaledes sterkt og personlig ind i det jeg kan kalde Golgatasituationen, som de avgjort har vanskelig for at se saa stort som de burde kunne paa *Jesu nadverd.* Men det hænger, saavidt jeg kan forstaa, ikke sammen med nogen bestemt teologi. Det har sig ikke saa at den liberale teologi ikke skulde kunne gi rum for en kristelig fromhetstype som den De nærmest hører hjemme indenfor. Tænk bare paa de linjer jeg citerte ovenfor. Ogsaa De ser jo bort fra al tanke om en *kvantitativ* vurdering ved Jesu død —, De tar avstand fra den gamle *substantielle blodteologi* og vil ikke vite av nogen slags *utvortes, juridisk* forsoningsopfatning. Ogsaa for Dem blir det et hovedord, det paulinske: *La eder forsone med Gud!* Ogsaa Deres hjerte gripes særskilt sterkt av

---

[1] Uthævelsene av mig.

saadanne ord som de hos Joh.: Naar jeg er ophøiet (paa korset) fra jorden vil jeg *drage alle til mig!*

Men da er det, med tanke paa teologisk helhetssyn, ingensomhelst grund til at tale om at veiene skilles. Ogsaa med en liberalteologisk betragtning kan man paa slike vilkaar overmaate godt finde sig tilrette med en saadan inderlighetsreligion, netop under korset og ved nadverdbordet, som den det er Deres lykke at kunne leve i sterkt og umiddelbart.

Jeg er heller ikke for min del i tvil om at det betyr styrke og vinding, og jeg skulde meget ønske mig mer av denne evne til umiddelbar indforlivning og gjenoplevelse, saa Jesu lidelse og død alt mer kunde komme til at bli *frelseshjælp* for mig — i stadig sterk og ny aktualitet.

Det ord om Jesu død og blod
det har saa sterk en tone!

Men betænk to ting. For det første: Man kan uten tvil godt holde fast paa f. eks. den *store gave i nadverden,* forvisningen om syndsforlatelsen i Jesus Kristus, kraften til et mere personlig tilegnet barnekaar hos Gud, selv om man ikke magter at leve sit kristenliv indenfor den ramme som jeg kan kalde en Paulus's eller en Luthers «Kristusmystik». Og om man kan det eller ikke har ikke noget at gjøre med den ting om jeg er et ydmygt menneske eller ikke, et menneske med avgjort og sterk trang til syndsforlatelsen og barnekaaret eller ikke.

Og for det andet. Man maa være opmerksom paa en ting som De ikke synes at ha tilstrækkelig syn for: Det er, og vil altid bli, *forskjellige fromhetstyper* indenfor evangelisk religiøsitet. Nogen kristne vil i sterkere grad bli præget og bestemt av en kristendomstype hvor *Jesu altid blir det stadige, selvforstaaelige midtpunkt.* Det blir saa at sige, stadig tale om et *personlig Jesusforhold* — opimot den *sentimentale* Jesusreligion som ogsaa De nævner som en fare. Ensidige, og mindre aandelig avballancerte følelsesmennesker har her al grund til at ta sig ivare. om de ikke skal havne i en religion som betyr noget andet end det *liv med Gud* som Jesus Kristus vil dele med os og frelse os ind i.

Andre kristne, hos hvem følelseslivet er anderledes utpræget, vil vanskelig kunne finde sig hjemme indenfor en fromhetstype som den jeg her har antydet. Indlevelsen i kristendom vil, ialfald til dag-

lig, hos dem foregaa *anderledes direkte*, om jeg tør uttrykke mig saa, som et Gudsforhold og et barneliv det nu engang er blit mulig at faa komme ind i og leve videre frem under. De er ikke i tvil om at det skyldes Jesus Kristus. Men de har det allikevel paa en noget anden maate. Det hindrer ikke at deres kristendom kan vidne om like stor ydmyghet og vilje til barnslig lydighet under livet med Gud i verden. Men det blir som sagt, paa en noget anden maate. Og mon ikke Jesus selv vilde ha sagt, ogsaa om disse mennesker: *La dem ifred?* De er sikkert enig med mig, hr. doktor, naar jeg gjør opmerksom paa hvordan det er meget langt fra at alle kristne av konservitiv grundretning hører naturlig hjemme indenfor den *første* fromhetstype?

Paa den anden side er det en kjendsgjerning at vi ogsaa indenfor den liberale teologi har kristenmennesker — og det paa ingen maate faa — om hvem man maa sige at de avgjort hører ind under den første gruppe, og er sig fuldt bevisst at de gjør det, uten paa nogen maate at kjende sig hindret ved sit teologiske grundsyn. Overhodet gjælder det ogsaa her: Det er ikke i særlig grad spørsmaal om *forskjelle ut fra teologi;* individualiseringen er væsentlig anderledes betinget. Derom kjender jeg mig fuldkommen overbevist.

Som det tredje punkt nævner De spørsmaalet om *forholdet til den levende Jesus Kristus.* De frygter for at den liberale teologi ikke eier den gamle kirkes interesse for denne del av kristentroen. De mener den liberale forkyndelse hos os omtrent ikke eier toner som kan gi vidnesbyrd om trang og evne til at søke trøst og glæde i den Herre Kristus ut fra tanken om *den Jesus Kristus som lever idag,,* som kan vite om os og komme os tilhjælp i vore skrøpeligheter, som en mægtig, levende personlighet. Rigtignok avlaster De den liberale teologi for en god del av skylden naar De i det følgende gaar saa vidt som til at uttale som Deres erfaring at selve det personlige, individuelle evighetsliv, enten det nu gjælder Kristus eller os, omtrent helt skal komme bort i vor norske paaskeforkyndelse — konservativ eller liberal — saa De har maattet gaa til Danmark for at finde klart og sterkt uttryk for dette store, trøsterike evangelium. Likeoverfor denne karakteristik av norsk kirkelig forkyndelse kan jeg bare sige at den har forbauset mig i aller høieste grad og at den paa ingensomhelst maate stemmer med det jeg har hørt. Jeg har i motsætning til Dem, ikke én men meget mange ganger hørt en paaskepræken som „ukunstlet og enkelt

dvælte ved den glade tanke om evig liv for os alle», og jeg vet i den henseende ikke av nogen forskjel mellem konservativ og liberal forkyndelse. Hvad, forsaavidt, heller ikke De synes at tænke paa. Jeg forstaar nok — ogsaa ut fra ting De før har skrevet — at De tillægger de evangeliske beretninger om *hvordan* opstandelsen og Kristusaabenbarelsen skal ha gaat for sig, større betydning end jeg finder at kunne gjøre. Men jeg tar neppe feil naar jeg gaar ut fra at ogsaa for Dem den kristne tros livsinteresse ikke knytter sig til noget slikt *hvordan,* men til det store *at* , det som vi liberale teologer i samlet flok siger *ja* til, idet vi bekjender vor tro paa den *Jesus Kristus som lever idag, lever hos Gud.* Jeg tillater mig i denne forbindelse at henvise til hvad jeg i sin tid i Norsk teologisk Tidsskrift skrev om «Paaskeevangelium og paaskepræken». Og jeg henviser Dem igjen trøstig til den forkyndelse vi har fra liberalteologisk hold. Som jeg skriver disse linjer, og for mig selv med glæde dvæler ved disse uttryk: Den *Jesus Kristus som lever idag,* mindes jeg en søndag fra sidste aar hvor netop en av vore yngre liberale prester lot dette ord stadig paany møte os i sin præken — og det var endda ikke en paaskepræken — med sterk og varm opfordring til netop i denne trostanke at ha trøst og glæde i den Herre Kristus!

Jo, kjære hr. doktor. Se De kun trøstig fremtiden imøte naar Deres tanker dvæler ved den liberale teologi i forbindelse med spørsmaalet om man ut fra den endnu vil kunne la sit religiøse liv bestemme av en vurdering som den tredobbelte De nævner: *Jesus som midleren, Jesu lidelses og døds betydning, og forholdet til den levende Herre og Frelser.*

Jeg kan forsikre dem om at vi ikke ønsker at skille følge, selvom kristenmenneskenes veier ofte kan synes at ligge noksaa forskjellig.

Jo mere vi kommer ned til det vi religiøst lever paa, som kristenmennesker i og av vor tro, des klarere skal det aabenbare sig: Vi æter alle den samme aandelige mat, og vi drikker alle den samme aandelige drik, for vi drikker av klippen som følger ogsaa os —, men klippen er Kristus. For heller ikke De har jo nogen interesse av at komme bort fra det betydningsfulde troskorrektiv som indeholdes f. eks. i de paulinske ord: — — I hører Kristus til, *men Kristus hører Gud til.*

Saa vil vi ogsaa tro om hinanden at vi intet større vet end at vinde og eie «trøst og glæde i den Herre Kristus!» Han i hvis velsignede navn vi ogsaa alle nu faar lov til at begynde det nye aar — han hvis velsignede navn det engang for os alle blir godt at faa nævne i den sidste store ensomme time.

Godt nyt aar i Jesu navn, og tak for det gamle!

30. december 1919. Deres hengivne

S. Bretteville Jensen.

RELIGIØS URO.

Af *Eduard Geismar,*
sognepræst ved Trinitatis kirke.

I slutten av forrige år blev der i Kjøbenhavn holdt et fællesmøte mellem Studenterforeningen og det kristelige Studenterforbund til debat om den religiøse situation. En av studentene utarbeidet et referat til Kirke og Kultur av denne diskussion, og fra indlederen har vi mottat hans foredrag. Vi trykker begge dele både for de tankers skyld som kommer frem og for den belysning av øieblikket som denne aftens forskjelligartede indlæg gir. Red.

Vi skal tale om religiøs uro.

Men hvor kan man vide, om der er religiøs uro i tiden? Det ser ikke ud til, at der er det. I overklassen synes der at være visse rester av religiøsitet, en følelse af, at der dog maa være noget, som er helligt; maaske er det dog kun hule fraser. Blandt proletarerne synes vi at være paa bar bakke. Et halvt aarhundredes foragt for religion er trængt ned i et befolkningslag, som intet havde at staa imod med; livet randt hen i slid og smuds, i kamp og had, uden hellige værdier; derfor raserede fornægtelsen alt undtagen egenviljen og sammenholdet. Man imødeser med forfærdelse sammenstødet mellem de to befolkningslag; men man ser i alt dette ikke nogen religiøs uro.

Men hvor kan man vide, at den ikke er der? Den kan jo skjule sig; der er en sky blufærdighed, som gør, at man ikke stiller sit hjertes inderste til skue; der er et ønske om, at hjertets uro og søgen maa være i stilhed, uset af andre, indtil den dag maaske kommer, da man kan udtale det glade: Jeg har fundet. Der er en frygt for at blive taget til indtægt af den kirke, man dog ingen tillid har til. I vaagne nattetimer, i samtaler to og to imellem, naar man følger hinanden hjem, lever maaske den religiøse uro sit liv, saa den ikke kan iagttages. Saaledes bekendte *Valdemar Vedel* for en del aar siden: «Naar jeg sidder og nynner paa de gamle sange om sorg og glæde, der vandre tilhobe, om at sige verden ret farvel eller om

dagen, der gaar med raske fjed, saa bliver alt andet, jeg ellers interesserer mig for, saa ubetydeligt og sekundært, og det er mig, som om jeg med de simple gamle ord og toner tages ind med i menneskehedens dybeste og sandeste livsbevidsthed. Om disse kristne troende saa tusind gange ikke vil vide af mig — lige saa lidt som jeg paa min side kan bruge deres metafysiske dogmer — saa føler jeg mig dog mangen gang mere i slægt med dem og deres livssyn end med saa mange af dem, der kalder sig fritænkere — vel sagtens, fordi de overhovedet kan sige sig fri for nogen sinde at tænke over liv og død.»

Det skulde gaa mærkeligt til, om der ikke mange steder var en endnu dybere, mere kæmpende religiøs uro, der er i alt fald forudsætninger nok for det nu.

Maa vi dvæle ved det først? Maa vi dvæle ved, at vor tid paa afgørende punkter har forudsætninger for at være en bevæget tid i religiøs henseende. Maa vi særlig omtale to punkter: Man kan ikke længer taale at undvære *oprindelighed;* og man kan ikke længer taale at undvære *uselviskhed.*

Vor tid savner i en forfærdende grad *oprindelighed.* I Kierkegaards dagbøger fra hans sidste leveaar siges det atter og atter, at tiden mangler primitivitet; og det er ikke bleven bedre siden. Man er ikke forankret i noget som helst: der er ikke noget som helst, man for alvor tror; derfor fægter man kun for sig selv; derfor er der ingen samling i den enkeltes sjæleliv; derfor er der ingen bærende tanker i kulturlivet. Det skulde undre mig, om ikke Kierkegaards ord netop i denne tid kan finde genklang, naar han i et ungdomsopgør kæmper for at finde «Noget, som hænger sammen med min eksistenses dybeste rod, hvorigennem jeg saa at sige er indvoxet i det guddommelige, hænger fast dermed, om saa hele verden styrter sammen. *Se, det er det, jeg mangler, og derhen stræber jeg.* Med glæde og inderlig styrkelse betragter jeg derfor de store mænd, som saaledes har fundet hin ædelsten, for hvilken de sælger alt, endog deres liv, hvad enten jeg ser dem med kraft gribe ind i livet, med sikre skridt, uden at vakle, at gaa frem paa deres bestemte bane; eller jeg opdager dem afsides fra den alfare vej, fordybede i sig selv og i arbejden for deres ophøjede maal. Med ærbødighed betragter jeg endog de afveje, der ogsaa her ligger saa nær. Det er denne menneskets indvortes handlen, denne menneskets gudsside, det kommer an paa, ikke en masse af erkendelser».

Hvad former da menneskers liv i vor tid, naar det mangler oprindelighed? Jeg skal nævne magterne.

Autoritet, navnlig journalisternes. Georg Brandes bærer en del af ansvaret: han indførte den taktik at dupere ved store mænds autoritet. — Journalisterne er ganske vist ikke store mænd.

Vane lige indtil de chike vendinger, hvormed man dokumenterer sig hjemstedsret i de aandriges cirkler.

Maskineriets nødvendighed. Man er i erhvervsliv og politik led i et maskineri; metoden og partiet fritager én for alt ansvar.

Tilfældighed; den bestemmer navnlig de erotiske eventyr, der for mange er livets indhold; den bestemmer ogsaa resultatet af børsspil og ærgerrighedens luner.

Og dette liv, der bestemmes af autoritet, vane, nødvendighed og tilfældighed, det foregaar med jagende rastløshed, der aldrig under mennesker stilhed til selvbesindelse. Ludvig Feilberg kaldte det kredsning. Den norske forfatter *Vinsnes* kalder det i et anklageskrift, som dirrer av religiøs uro, *dans.* «Det er likegyldig, hvor man begynder. Det er likegyldig, hvor man slutter. Rundt i en cirkel, i en runddans bærer det .... De har travelt nok, de er altid optat, og likevel er de ganske daadløse....»

Det er religiøs uro, naar man vil bryde igennem dette, naar man vil oprindelighed.

Og tiden søker oprindelighed. Kunsten er ligesom et aandeligt elektroskop: Manglen paa oprindelighed giver sig udslag i forkærligheden for det sære, det forvredne eller det hasarderede. Men vi har dybere vidnesbyrd end kunstens, vidnesbyrd om en skade, som hverken æstetik eller politik eller Harald Nielsens reaktionære art kan raade bod paa. Det skulde undre mig, om ikke mangen én i vor verdenssituation kom til at mindes Demosthenes, ham, der stemte imod, da det var for silde: den græske kultur var dødsmærket.

Der er talt om idealernes sammenbrud. Og med rette. Jeg vil gerne tro, at den, der talte, talte saa skærende skarpt, for at vi andre skulde indse, at vi kan ikke komme frem uden en aandelig nyskabelse. Maatte jeg over denne situation nævne to ord, det ene af Brand: «Men avler nød ej adelsfærd, er flokken ej sin frelse værd.» Det andet af profeten Jeremias: «Jeg kender de tanker, som jeg tænker om eder, siger Herren, tanker om fred og ikke om ulykke, for at give eder en fremtid og et haab.»

Det er religiøs uro, tiden trænger til; og i den religiøse uro en

drift mod oprindelighed, en søgen mod livets det evige væld for at skue lys i Guds lys, en længsel efter at opleve en indre *myndighed*, som kunde hindre os i at gaa til grunde ved egenvilje, i en tid, hvor al jordisk myndighed er sunket i grus, er det uhjælpelig.

Der burde være en skabende intuition, men der burde ogsaa være en tankens klarhed; der burde være en impulsiv kraft fra historiens store religiøse gennembrud; men der burde ogsaa være en fordybelse i tidens tanker og tidens tendenser og tidens skibbrud; der burde, som Hegel vilde have udtrykt det, være *en skabende syntese*. «Wer was seine Zeit will und ausspricht, ihr sagt und vollbringt, der ist der grosse Mann der Zeit; er thut, was das Innere und Wesen der Zeit ist.» Men der maa megen religiøs uro til for at støtte Mose hænder.

Fra videnskabens side er der intet i vejen. Det var en ond tid, da vi var unge; da havde videnskaben taget himmeriges nøgler og lukket døren i laas. Dørvogteren troede kun paa menneskers dumhed og paa overmennesket. Udviklingslæren havde stænget for evigheden. Darwins oversætter sang sit vemodige: «Lad længes, lad grædes med evigheds savn»; «Politiken» fandt omvendt situationen festlig morsom. Anton Thomsen kundgjorde, at det hele med evighedsværdier havde ikke mere værdi end visse folkeslags teori om, at verden var bleven til, ved at en moskusrotte hostede.

Men nu er situationen en anden. Udviklingslæren er bleven en lære om, at verdens muligheder til ingen tid er udtømte. Kendsgerningerne har tvunget videnskaben til at indse, at, som professor Grønbech siger, «forskeren skal forme sine foreløbige hypoteser saadan, at de ikke kommer til at lukke for horizonten»; thi verden er saa stor, saa stor.

Det nye er i gang. Den tyske krigsindustris organisator, *Walther Rathenau*, fortæller om det. «Da vil der hæve sig stemmer, frygtsomme, længe trængte tilbage af tvivl og undseelse; forsagte hænder vil rykke den travle geskæftighed i ærmet og kræve ørenlyd for hjertets ængstelser. Uden frygt for den orthodoxe videnskabs banstraale vil menneskene samles paa gader og torve og bekende deres længsel og trostrang; indsigtsfulde aander vil tage ordet og forkynde mængden, ikke gamle myter eller plumpe vækkelseshistorier, ikke tørre undere og gejle ekstaser, men sindets forhaabninger og sjælens oplevelser». Rathenau er ikke nogen kirkens mand: men dansen, dødedansen har givet ham et

væld af religiøs uro. «I sit inderste føler tiden sine formaals formaalsløshed, sin lykkes daarskab, irrealiteten i sin gøren og laden, sin videns selvødelæggelse, sin kunsts unødvendighed og vilkaarligheden ved sine vedtagne livsformer og sæder. Hvis det bestaaende ikke holdtes oppe ved de svingende massers træghed, vilde verden være prisgiven enhver omvæltning; thi den mangler ét i inderlig transscendent overbevisning fastliggende hvilepunkt, hvor kræfterne kunde kaste anker.»

For det politiske livs vedkommende er *Foerster* i «Weltpolitik og Weltgewissen» ved at forme den syntese af kristendom og realpolitik, som skal bære fremtiden. I den engelsktalende verden har *William James* og *Myers* energisk arbejdet paa forstaaelsen af den hemmelighedsfulde rolle, som underbevidstheden spiller, i dyb respekt for det religiøse livs kendsgerninger. Klarest har den franske filosofi lukket dørene op for den nye tid, ofte med indoptagelse af Pascals og Rousseaus tanker. Jeg nævner blot *Bergsons évolution créatrice*.

Indenfor den kristne menighed har saadanne tanker deres naturlige tilknytningspunkt i troen paa den Helligaand; de lægges ind i bønnen: Kom, Gud Helligaand, kom brat! Gennembryd den mørke nat med Guds morgenrøde.

Det andet udgangspunkt for religiøs uro var dette: man kan ikke længer taale at undvære uselviskhed. En besynderlig form har denne tanke faaet i bogen om den religiøse uro, *Johan Bojers* «Den store hunger», hvor mennesket paa tilværelsens yderste forbjerg, i den bitreste lidelse, fatter mod til gavmild at indgyde den hjerteløse tilværelse kærlighedens varme. «Saa vidunderlig er du, o menneskeaand. Saa guddommelig er du i dit væsen. Du høster død, og til gjengjæld saar du drømmen om det evige liv. Som hevn for din ulykke befolker du universet med en alkjærlig Gud.» Det er den besynderligste fornægtelse af den religiøse grundoplevelse, at naar man ude paa livets forbjerg naar sit eget væsens bund og tilværelsen dog forynges, saa er det fra livets det evige væld, saa har man oplevet, at det uselviske er det oprindelige.

Men i hvert fald er Bojer og Vinsnes og Gunnar Gunnarson enige om, at «Den dag, vi mennesker formaar ganske *at glemme os selv*, vore egne behov, vor egen forfængelighet, vor egen makelighet, vor egen lyst, den dagen brister den sidste dyrehammen af os. Arvesygdommen (sjølsotten, som Visnes kalder den) er overvundet. Vi

tør reise til Athen, til skjønhet og sandhet og sundhet og lys. Mulighetene blir uendelige.»

Man kan ikke taale at undvære uselviskhet, men uselviskhet rummer baade *uddybelse og udvidelse.*

Med hensyn til uddybelsen ved den religiøse uro godt, at den sker gennem *lidelse,* at «den rigeste glæde den fødes forvist af den dybeste smerte». Men kun Vinsnes og Gunnar Gunnarson synes at vide, at den dybeste smerte er *angerens.* Denne mangel staar vel i forbindelse med den tanke, at kristendommen gør livet mørkt og tungt ved sin tale om synd og om, at den ganske verden ligger i det onde, og religion skulde netop være livsforhøjende. Men denne tanke er gennemusand. Uden det dybe gennembrud «fader jeg har syndet imod himlen og for dig og er ikke værd at kaldes din søn», havde den fortabte søn ikke naaet ind til den nyskabende glæde.

Derfor er vor tids verdenssmerte saa ufrugtbar; det nye fødes ikke. Der staar et sted hos profeten Hoseas om Israels folk i en tid, der var sønderrevet af politiske og sociale ulykker som vor: «Veer som den fødende kvindes skal komme over ham. Han er en uvis søn; naar tid er, træder han ikke frem i modermunden.» Det gentager sig nu; den rigeste glæde skulde fødes under disse fødselsveer; det betyder den religiøse uro; men den fødes kun af den dybeste smerte, som er angerens. Derfor lykkes det ikke vor tid at skabe det nye, derfor lykkes det den ikke at komme ud paa det livets forbjerg, hvor selviskheden dræbes, og hvor livet forynges ved Guds evige kærlighed. Og derfor vil der sandsynligvis, naar alle de kræfter bliver almeneje, som den psykiske forskning undersøger, opstaa den forfærdeligste uorden i aandens verden; man kom ikke ind ad døren.

Naar sindet saaledes uddybes i den dybeste smerte, da er der mulighed for den sindets udvidelse, der er lige langt fra «sjølsotten» og askesen, da dannes den frie menneskelighed for hvem sindets udvidelse ikke er en ørkesløs viden om de tusind ting eller en lammende smerte, den menneskelighed, der i mammons verden gennemfører retfærdighed og i kærlighedens verden selvmagt og ynde. Da «tør vi rejse til Athen, til skjønhet og sandhet og sundhet og lys. Mulighetene blir uendelige».

Saa har vi da talt om, hvorledes vor tid har forudsætninger nok for en dyb, kæmpende religiøs uro; men samtidig har vi talt om, at der ogsaa var tegn til den. Der kunde nævnes mange flere navne.

Eucken, Wells, Gerhard Gran, Harald Kidde. Danmark synes i den henseende at være det mindst frodige land.

Men daarlig vil jeg forstaa min opgave, hvis jeg ikke betonede tydelig, at *denne religiøse uro, vi har talt om, staar afvisende overfor kirken.* Vi har set det hos Valdemar Vedel, Bojer og Rathenau. Fredsommeligst er et af de sidste kapitler i *Helge Rodes* «Krig og Aand». «Det vil bero paa den religiøse genialitet indenfor kirken, om den kan forny sig. Jeg hører ikke til dem, som mener, at man med lethed kan kaste overbord en tusindaar gammel tradition, som i sit tragiske symbol rummer den sublimeste skønhed, der er opstaaet i denne verden. Intet træ har blomstret som korsets træ, og i den katholske kirke kan vi endnu opleve, at jorden er vejen til paradis. Jeg undres derfor over den flothed, med hvilken mange, der indser nødvendigheden af en religiøs renaissance, behandler den magt, der dog i onde dage har været ene om at kæmpe med materialismen.» — «Den religiøse genialitet — det er et fint ord; men det betyder kun en simpel ting: at vi genfinder vor sjæl ogsaa i fred og at vi ser maalet, som er det splittede livs generobring af den guddommelige harmoni.»

Det er en lykke for vort land, at *Høffding* med dyb interesse er med i den religiøse uro. Vi i kirken bør takke ham for den spore, han har givet os, naar han taler om «en praktisk tro, der driver til gerning gennem forsøget paa at verificere sig selv .... Religionen var engang ildstøtten, der gik foran menneskeslægten paa dens store tog gennem historien og viste den vej. Nu bliver den mere og mere ambulancen, som følger efter toget og opsamler de trætte og saarede. Ogsaa dette er stort. Men det er ikke nok, og naar religionen én gang bliver af med sine døde værdier, vil den igen — i nøje sammenhæng med etiken — kunne blive en fremadførende magt.»

Om det ikke er noget lignende som den digter har følt, der i «det forjættede land», «Lykkeper» og «de dødes rige» rakte tunge af alt og alle, og hvis forbitrelse mod præsterne og deres velholdte, vel gennemtænkte prædikener, var ægte nok. Han savnede aabenbart det profetiske, det oprindelige, det fremvældende, det primitivt oplevede, det, der blev vundet paa knæ for Gud paa livets yderste forbjerg. Det er værd at betænke, hvorledes vi vil optage det, at en saadan mand netop savner det hos os, som tidens religiøse uro ikke kan taale at undvære: det oprindelige, det uselviske, det,

der blev vundet i den dybeste smerte. Er det sandt, at der maa nogen begynde med at angre, saa var vel de, der fylkes om korset, dem, der havde nærmest til det. Er der religiøs uro i verden, skulde den da ikke meget mere være indenfor kirken. Gud har dog gjort sit til det, da han sendte os Søren Kierkegaard.

Der er et gribende sted i «Naar vi døde vaagner». Irene og professor Rubek taler sammen. En gang havde han meislet opstandelsens statue, sit livs inderligste drøm; — det var vel Brand. Men siden havde han rykket den tilbage — dog givet den en mellemgrundsplads og som en slags bod afbildet sig selv hulkende ved opstandelsens fodstykke. — Det var den gamle Ibsen. At digte, det er at holde dommedag over sig selv. — Men er der ikke i denne en dommedag over kirken? Verden venter paa opstandelsen. Nøjes vi med klynkende bod ved opstandelsens fod? Er det derfor, der er en konvulsivisk religiøs uro paa kirkens grænser med pinsebevægelse og tungetale.

Det er ikke min sag paa dette sted at skabe det nye. Hvorledes det nye skal formes, om der er skabende indsigt og kraft til det, ja

derpaa maa I unge svare,
det til eder staar,
om af røret sig skal klare.
Dag med krans i haar.

Jeg har villet vække religiøs uro, udenfor kirken og indenfor kirken; og jeg har villet gøre mit til, at søndringens tid skulde være forbi; vi har ikke raad til at staa splittede. Vi maa kunne mødes ydmygede for Jesu Kristi fod.

DEBATTEN.

Professor *Grønbech* lagde for i diskussionen med et stærkt personligt indlæg. Dersom der er noget, der er sikkert, sagde han, saa er det det, at der er religiøs uro ogsaa i vort land. Vor tid er vel for saa vidt en religionsløs tid, som den officielle religion fuldstændig har tabt spillet, men samtidig er vor tid en af de religiøseste tider i verdens historie; overalt møder vi begæret, der gaar ud over dagliglivets grænser — som en lidelse, der bliver til lidenskab. Det krav, som indlederen fremsatte, at syndserkjendelsen skal være det dybeste og afgørende, kan jeg imidlertid ikke tage stilling til.

Denne problemstilling kan slet ikke fange min interesse. Jeg kan kun komme med en simpel, rent personlig, bekendelse. For mig er al den tale om, hvad vi skal, kun tomme ord. Der er for mig kun eet, der gælder: Er der en virkelighed eller ikke? Den officielle kristendom har gang paa gang vist sin egen uvirkelighed ved at ville bevise sin virkelighed; thi virkelighed er noget selvindlysende, som alle maa bøje sig for uden bevis. Om man siger det ene eller det andet er mig uden betydning. Men virkeligheden kan jeg ikke komme uden om — jeg træffer den i alt, hvad jeg giver mig af med, i min videnskab og i det daglige liv, overalt møder jeg noget der dirrer, noget uden hvilket mit liv var værdiløst. Alle former og formler er mig ligegyldige, jeg kan dog ikke i dem finde udtryk for det, der er virkeligere end ordene, og som er lige saa stærkt til stede i det simpleste som i det højeste. Kun dette kan jeg sige, at det er en virkelighed lige saa virkelig som det man i almindelighed kalder det naturlige. Et spørgsmaal om personlig udødelighed eksisterer ikke for mig. Spørgsmaalet er løst, naar jeg føler, at jeg lever. Realiteten bærer mig, og jeg behøver ikke at bære noget ved min tro.

Næste taler var den katolske præst, pater *Olrik*. Han gik efter en kort indledning, hvori han bl. a. hævdede, at der var megen religiøs uro her i Danmark, over til at besvare spørgsmaalet: Hvorledes er stillingen i den katolske kirke? — Indenfor dette trossamfund — der her i Danmark har 12,000 tilhængere, foruden polakker, og forøvrigt verden over har flere medlemmer end nogen anden religion — er der kun meget lidt uro. Krigen har ikke rokket vor kirkes lære, sagde han. Vi har i begge de kæmpende lejre været enige om at staa sammen om vort overhovede. At der er ro, skyldes den faste myndighed, vi har, og at lydighed er noget, der endnu findes i den katolske kirke. Da modernismen for nogle aar siden vakte nogen uro, blev den fast imødegaaet av pave Pius 10., og den er nu fuldstændig overvundet indenfor vor kirke. Her hersker ro, men det vil ikke sige det samme som død eller søvn, der er tværtimod liv og fremskridt. Et tegn herpaa er Codex juris canonici, kirkelovbogen, den blev begyndt av Pius 10 og fuldendt av Benedict 15. Den ordner alle forhold forunderlig klart, mage til klarhed skal man lede længe om, og den er paa en gang præget av fasthed og elasticitet. Var den fremkommet paa en anden tid, hvor saa vældige verdensbegivenheder ikke havde lagt saa stærkt beslag paa

sindene, vilde den sikkert have vakt stor opmærksomhed. Den indeholder lidt over 2400 paragraffer, og her kan man saa slaa op og faa svar paa alt muligt — og katolikkerne ikke blot læser i den, men de retter sig efter den. Og det gør de, fordi de har en myndighed, som viser positivt hen til de høje idealer, og virkningen af det viser sig i et positivt arbejde fra alle de enkelte katolikker. G. Brandes kendte kronik i «Politiken» for nogle aar siden hævdede jo ogsaa, at den nye franske ungdom var katolsk, og at katolikerne her sad inde med de førende kræfter. — I den katolske kirke er der ro og liv og fremskridt.

Professor *Paludan* saa ganske naturligt spørgsmaalet fra dets historiske og litterære side. Han begyndte med at pege paa parallelismen mellem vor tid og tiden efter Napoleonskrigen for 100 aar siden. Den gang vendte man sig bort fra rationalismen og famlede efter noget nyt. Nu har verdenskrigen bevirket noget lignende. Og uroen kommer ogsaa frem i skønlitteraturen, den gang saa vel som nu. Det begyndte i Tyskland med Schleiermachers: Taler om religionen, til de dannede blandt dens foragtere» og fortsattes i Frankrig med Chateaubriands værker. Nu kan vi ikke vente, at Haeckels og Bernhardis Tyskland kan gaa i spidsen, som det gjorde dengang. I vore dage er det Frankrig, der har været det førende land. Men det er den samme trang efter noget højere end dagliglivet, der møder os hos en række franskmænd: Paul Verlaine med sin mærkelige blanding av cynisme og religiøsitet, Leon Blois, Bruenstière, der udgaar fra darwinismen og ender i den katolske kirke, og Paul Bourget, der i hvert fald vender tilbage til religionen og moralen. I Holland har Huysman sit udgangspunkt i naturalismen, men gaar over til kirken. I England har vi et paafaldende eksempel i Oscar Wilde, navnlig i hans De profundis; om end han ikke fandt frem til noget hvilepunkt, var han dog en, der søgte. Russerne Dostojevski og Tolstoy hørte ikke kirken eller kristendommen til, men T.'s moral var i høj grad kristelig og D.'s romaner stærkt religiøse. I Norge begyndte Arne Garborg paa et saa vaklende standpunkt som vel muligt, men i hans sidste arbejde «Messias» ser vi ogsaa en stræben henimod det positive og kristendommen. I Sverige har vi Ola Hansson, der begyndte som rationalist og senere lod sig optage i den katolske kirke. Siden er han dog atter svunget, og hvor han nu staar, ved jeg ikke; men saa er der Strindberg, der er gaaet gennem alle stadier fra det mest negative til det positive og døde

i troen paa den korsfæstede Kristus. Endelig har vi herhjemme Johs. Jørgensen, hvis udvikling minder meget om Huysmans, og som nu helt og holdent har sluttet sig til den katolske kirke. — Jeg har nævnt disse navne, fordi jeg mener, det er fænomener, der er i høj grad oplysende om tidsaanden. En forskel maa man dog gøre opmærksom paa mellem tiden nu og for 100 aar siden: Den gang var det de højere klasser, der var afkristnede, medens almuen havde holdt fast ved den gamle tro. Nu er de store klasser afkristnede, og det er navnlig indenfor de dannede klasser, at den religiøse uro viser sig.

Magister *Harald Nielsen,* der derpaa fik ordet, vendte sig først mod en enkelt af indlederens udtalelser. At de store masser ikke havde lejlighed til at lære hellige værdier at kende, var ikke rigtigt efter hans mening; han vilde udtrykke det saadan, at de ikke havde gjort brug af de hellige værdier, de havde adgang til. Og tillige forekom det ham, at kirken paa dette punkt var gaaet paa akkord med den oprindelige kristendom, idet den nu tillagde de ydre vilkaar for stor betydning. Dernæst fremsatte han sit synspunkt for sit kritiske arbejde — i anledning af den omtale, indlederen havde givet det. Ethvert alvorligt aandeligt arbejde, der blev udfort under saadanne forhold, at man ikke — eller dog kun i ringe grad — kunde se frugt deraf, krævede *tro* til forudsætning, og *for saa vidt* var hans arbejde ogsaa religiøst. Mange andre ting havde lokket ham, men han havde følt det som sin — ganske overordentlig beskedne og somme tider ret ubehagelige — opgave at rydde grunden; saa kunde andre maaske siden bygge borgen og rejse dens tinder. Det han ønskede var redelighed, som S. Kierkegaard ogsaa havde fremhævet saa stærkt. Og saa satte han for resten sin tillid til tiden og tingenes egen udvikling. I en anmeldelse for en halv snes aar siden af Hugh Bensons bog: «Verdens Herre», der slutter med, at guddommen kommer og udsletter sine fjender, havde han skrevet, at det var ikke nødvendigt at tænke sig en saadan indgriben, fordi udviklingen selv vilde føre sine konsekvenser med sig, og det tynde lavadække, vi vandrer paa, en gang maatte briste. Dette var nu sket, og det forekom ham, at selve denne kendsgerning var mere slaaende end nogen tale, der kunde holdes fra en talerstol.

Pater Breitung udtalte ønsket om, at vi maatte faa en endnu større uro, men ikke blot den bange, men den modige uro, og pegede paa 3 retninger, der efter hans mening var paa tilbagetog.

1) Kantianismen; mange Kantianere havde i 1904 paa hundredeaarsdagen for Kants død rent ud sagt, at Kantianismen havde gjort fiasko. Vi kunde nu videnskabeligt paastaa: Der er en gud og vi har en sjæl. 2) Den materialistiske Darwinisme. Man var nu ganske kommet bort fra, at hele tilværelsen er *een* sammenhængende kæde af aarsag og virkning; thi der mangler for mange overgangsled. 3) Den rent negative bibelkritik. Selv Harnack indrømmende, at de 3 første evangelier forelaa allerede o. aar 60, og Johannes-evangeliet var affattet inden aarhundredets udgang. Dermed faldt mange af de tidligere dragne slutninger bort, og bibelkritiken var paa tilbagetog for traditionen, som katolikerne havde holdt fast ved.

Cand. theol. *Brodersen,* næstformanden for «Danmarks kristelige Studenterforbund», vendte sig imod professor Grønbechs indlæg. Saa vidt han forstod ham, fandt han spørgsmaalet: «Er der en virkelighed?» besvaret i den umiddelbare mystik, i samfølelsen med livet baade i stort og smaat, medens kristendommen ikke kunde give svar, fordi dens tankebygning var haabløst sprængt. Hertil vilde han sige: Kristendommen finder svaret i et historisk menneske. Han staar for os som den højeste virkelighed. Vi føler os grebne af hans rene, pletfri liv, hans kærlighed og myndighed. Det er denne grebethed, Pontus Wikner taler om, naar han siger, at den, der har styrtet et alter, han een gang har rejst i sit hjerte for Kristus, han vil resten af sit liv flakke omkring det som en morder omkring mordstedet. Naar vi bliver grebet af ham, kan vi ikke mere slutte fred med os selv, som vi er, og vort liv, som det er. Saa faar vi en indre uro, den som kristendommen vil vække, og uden hvilken vi ingen vegne kan komme. Naar der er saa mange, der kan leve videre med en ganske overfladisk afvisning af kristendommen, er det fordi, de har sluttet fred med deres liv. Naar vi er blevet grebet af ham, kender vi ogsaa til at gribes af det, der dirrer bag alt; men saa ved vi ogsaa, at det kommer altsammen fra ham, i hvad der sker, og det kommer for at føre os nærmere ind til ham. — Det ejendommelige for kristendommen er, at dens tro paa Gud, er en tro paa Jesus. Al personlig virkelighed maa møde os gennem historien. Man kan blive forvirret af alle de mange svar, der er givet os i kirkens historie, men enheden i det alt sammen, og det kirkens dogmer vil udtrykke, er kun dette ene, at vor tro paa Gud er tro paa Jesus. Det er derfor ikke dogmerne, men ham selv, vi er bundet af. Og

kristendommen vil, at vi skal dele denne vor tro med andre og overvinde verden, derfor maa vi ogsaa kunne udtrykke den.

Professor *V. Ammundsen* udtalte omtrent følgende: En sammenligning mellem denne aften og de religiøse diskussioner, der holdtes for 25 eller blot for 15 aar siden, er meget interessant. Hvis en præst den gang havde indledet, vilde der straks i diskussionen havet staaet en op, der sagde, at religion var noget vrøvl. Dette er ikke sket her i aften, men der er vel endnu samfundslag, hvor det vilde kunde antages at ske. Stod vi i en arbejderforsamling, vilde vi kunne møde modstanden og hadet, og dog finder man ogsaa dér en vidt udbredt religiøsitet. Jeg glæder mig over det omslag, der er sket, thi den opfattelse, man havde indbildt det tidligere slægtled, var aandelig sultekost. Overfor alle alvorligt religiøst søgende har jeg den dybeste ærbødighed. Da jeg selv begyndte at beskæftige mig personligt med det religiøse, holdt jeg først ligesom kirken paa afstand og vilde selv lægge grund. Jeg har siden forstaaet, at det var en illusion. Jeg havde et grundlag, den arv, som den kristne kirkes arbejde gennem generationerne havde givet mig. Og herfor er jeg dybt taknemlig. — Det spørgsmaal, vi drøfter her, drejer sig ikke om partier, men om sandhed. Dog maa jeg paa et par punkter tage afstand fra noget af det, der er blevet fremført fra katolsk side. Vi protestanter kan anerkende alt det gode hos katolikerne, om de kan gøre det samme overfor os, turde være et spørgsmaal. Paafaldende var det, at Johs. Jørgensen kunde skrive om Wartburgs minder uden at nævne Luthers navn. Jeg misunder heller ikke katolikernes uniformitet. Jeg syntes bedre om en ung katolsk præst i Italien. Han tjente sit brød ved at kopiere billeder, da han havde mistet sine messer, ikke fordi han ikke var ortodoks, for det var han, men fordi han ikke vilde forpligte sig til ogsaa at fordømme modernismen *i fremtiden.* — Til professor Grønbech vil jeg gerne sige, at der er vel næppe nogen, der vil paastaa, at religiøsitet ikke kan have sin store værdi, selv om den ikke samler sig om syndserkendelsen. Jeg tror, det er saa rigtigt, hvad han sagde, at vi skal ikke bevise det, vi lever paa. Ogsaa S. Kierkegaard gør gældende, at hvis vi vil bevise f. ex. sjælens udødelighed, er det rimeligvis et kendetegn paa, at vi ikke har denne tro, og mindst af alt kan den bevises, mendens man «tager skjægget af». Men det, det kommer an paa, er, at man i sin sjæl oplever noget evigt. Begyndelsen hertil, synes jeg, er kravet. Tilværelsen stiller et krav

til mig, og jeg føler, at jeg efterkommer det ikke. Naar vi føler denne alvor, saa synes jeg, at her staar vi ved *det virkelige*. Det er paa samme maade, som naar vi læser 70'ernes litteratur og saa kommer til noget, som I. P. Jacobsens digt: «Det bødes der for —»; saa synes vi, at her staar vi overfor noget, der er helt anderledes virkeligt end det andet. Men netop heri ligger hjælpen. Havde jeg ingen skyld i tilværelsens udvikling, saa maatte jeg ende i haabløshed. Men hvis jeg føler, at det er en personlig skyld, og jeg oplever, at den bliver taget fra mig, saa aabner der sig nye veje for mig. At opleve syndsforladelse er noget af det dybeste, et menneske kan naa til, og det er netop det centrale i vor tro og i det, som Jesus forkyndte os. Han vilde give os et nyt udgangspunkt og en ny maade at tage livet paa. — Der er megen religiøs uro. Det afgørende er, hvordan den enkelte stiller sig, om han stadig er i bevægelse, og om han er tro imod det, han har set.

Dr. phil. *Axel Dam* vilde pege paa en af grundene til den religiøse uro. Stuart Mill fik en gang den tanke: Vilde du blive glad og lykkelig, om du saa de politiske og sociale idealer virkeliggjorte, som du kæmper for? Og den indre stemme, som havde spurgt, gav ham ogsaa svar, og svaret var et afgjort nej.

Meget af den religiøse uro nu skyldes, at det, man har kæmpet for, delvis har sejret, men alligevel ikke har bragt tilfredshed og lykke.

Magister *Bovien* udtalte sig i noget anden retning end aftenens andre talere. Han begyndte med at sige, at «det religiøse kan vi ikke frigøre os for», men fortsatte derpaa: Det er naturligvis galt, at man ikke kan leve sit liv i ro og tryghed uden at have en positiv religion, «Herregud, det er da ikke noget saa forfærdeligt, at det hele en gang skal være forbi». Kristendommen har altid været verdensfjendsk og skabt masser af unødvendige selvbebrejdelser. Den kræver ydmygelse, men det er ikke naturligt for menneskene. Lad os staa med begge ben paa jorden og ikke med det ene i himlen. Og lad os saa gøre det gode og ikke frygte for nogen straf for det onde, vi har gjort; her paa jorden faar vi vor løn og straf, og ud over dette er der intet.

Cand. theol. *Tage Schack*, sekretær i «Danmarks kristelige Studenterforbund», kom med et kort, men hvast indlæg. Kampen nu synes at staa ikke mellem religion og ikke-religion, men mellem kristendom og saa den religiøsitet udenfor, hvor jeg synes, den

skarpe linje mangler. Alle fanatikere har deres fejl, men de kan ogsaa være forfriskende. Frisind nu synes at have en anden betydning end før, det opfattes saadan: Enhver kan mene, hvad han vil, men han maa ikke handle efter sine meninger. Men i kristendommen drages den skarpe linje mellem sandhed og løgn, rent og urent. Spørgsmaalet bliver tilsidst et personligt, om jeg har den religiøse uro, den etiske uro, om jeg kan klare mig med det onde inde i mig selv. Jeg vilde ønske, at den skarpe linje atter maa komme frem, det baader kristendommen og os selv bedst.

Den sidste deltager i diskussionen var unitarpræsten *Kirkegaard*. Han mente bl. a., at det kirkelige frafald skyldtes kirkens forbindelse med staten og hævdede, at vi for at komme i det rette forhold til Gud maatte komme i det rette forhold til menneskene.

Til sidst havde pastor *Geismar* ordet for som indleder at fremsætte nogle afsluttende bemærkninger. Jeg kan forstaa, sagde han, at jeg til en vis grad har talt ved siden af, men jeg er saare glad derved. Udenfor København, hvor jeg har boet saa mange aar, er der ikke uro endnu. Jeg er blevet glædelig overrasket ved, hvad jeg har oplevet her i aften. Nu er vi naaet videre end den gang, jeg var ung. Jeg blev tvunget til at prøve at forklare kristendommen for de andres skyld, selv om den for mig personlig var en virkelighed. Efter min mening er det den saakaldte verdensfjendske kristendom, der bærer kulturen. Og kristendommen er den eneste religion, jeg kan bruge. Der er noget i mig, der var revet i stykker, men blev læget igen, og der var kun eet sted, hvor det kunde ske. Gud sagde: «Jeg vil sætte fjenskab», og jeg kan ikke leve i nogen religion, hvor der ikke er kamp, og hvor man ikke skal sætte livet ind. Andre religiøse rørelser kan være ægte og fromme, men jeg er overbevist om, at de kan ikke frelse verden, og at kun den religion har tilstrækkelig energi, over hvilken dommen fra Golgata kaster sin sorte skygge. — Til Harald Nielsen vil jeg sige, at naar børnene vokser op uden at have noget hjem, fordi ogsaa moderen maa gaa paa arbejde, ødelægges der hellige værdier. Her har kristendommen forsømt meget, og den burde have indset, at kærlighedens rige kun kan bygges op paa retfærdighedens grundlag.

P. N.

GARBORG I NORSK POLITIK.

Arne Garborg: Politik. Blad-innlegg fraa 1870-aari til Riksretten (H. Aschehoug). Anmeldt av lektor *Sverre Klausen.*

Gjennem Garborgs politisk-journalistiske virksomhet blir bondesynet en faktor av betydning for den dannede almenhets politiske og sociale tænkesæt her i landet. «Dølens» redaktør var en ypperlig journalist som Garborg, men ikke politiker. Uelands og Jaabæks indflydelse rak ikke langt utenfor kredsen av politisk interesserte blandt deres standsfæller, og deres politik var vel væsentlig bestemt av materielle interesser. Gjennem Garborg blir bondesynet en *aands*magt. Utgaven av Garborgs avisopsæt gir anledning til aa følge hans politiske skribentvirksomhet fra første færd av, d. v. s. paa et enkelt omraade aa iagtta den aandelige oprindelse til det Norge av idag som vi kjender.

Det er ingen utpræget partimand vi møter i de første opsættene. Tvertimot lægger en merke til den raillerende tonen hvor talen er om «vaar potilk». Vi hører ogsaa at Garborg til aa begynde med har været uten al politisk interesse. Kan en ikke alt heri se et utslag av en almindelig bondeholdning av meget gammel dato? Ogsaa efterat han saa smaat er kommet med i spillet, er hans holdning utpræget kritisk. Tvers gjennem den hildring som den demokratiske ideologi begynder aa lægge mellem menneskene og tingene, ser han paa politikkens realiteter. «Det frie folkestyre, hvor alle har magten, er en frase». «At bortbytte et penge- og stormandsvælde med folkevælde, vil i grunden ikke si andet end at bortbytte et gammelt tyranni for et nyt, bortbytte et mindretals- for et majoritetstyranni.»

Ogsaa overfor det nasjonale frasevæsen staar han kritisk, tydelig i linjen Welhaven—Ibsen. Særlig viser det sig i det morsomme og skarpe «Rimbrev til min ven landsskoleholderen». Det er 17de maifestingen i Kristiania, som han her svinger pisken over — paa et næsten helt dansk riksmaal.

Hans syn paa «mugen» har intet med den idealiserende aand aa

skaffe, som en møter i forskjellige mer eller mindre tiltalende avskygninger i det nyere Norges historie fra typen Wergeland til typen Stensgaard. Efter «aprilrevolusjonen i Kristiania» 1878 brister det ut av ham: Tru det ikkje finnst raad for denne arme Mugen! Og det norske folk faar slik paaskrift: Denne Per Gynt er sjølve det norske Folket. Det liver som han i Drøyming og Lygn. Drøymer at det er fritt og hugsterkt og klokt framum andre Nationar; og so er det korkje fritt eller hugsterkt eller klokt eller Nation.

Allikevel er det nu denne «nasjonen» som har hans kjærlighet. Men for Garborg er nasjonen i god forstand bonden. Rigtignok fornegter heller ikke her hans kritiske sans sig. Hans syn paa bonden er sundt realistisk. «Bonden er korkje nokot Ovmenne, som summe hev drøymt, eller nokot Naut, som andre helst vil tru.»

Det var den bonde-nasjonale tanken som drev ham ind i politikken. Garborg citerer Chr. Bruuns programord: Folkehogskuletanken, Bondeventanken og Maaltanken er 3 traadar som skal tvinnast ihop, og daa skal det nok halda. Disse ordene betegner utgangspunktet ogsaa for Garborgs politiske interesse. «I denne Periode lever det nationale Spørgsmaal saa dybt og underfundigt under al vor politiske Strid, at det i Sandhed maa siges at være afgjørende for Partierne dette, om de formaar at tage dem op i sig som en bærende Kraft.» Han stillet sig under Venstres merke. «Det træffer sig saa underlig», sier han videre, «at den nationale Tanke hidtil væsentlig har havt sin Støtte hos dem, som har baaret oppe de radikale Ideer.»

I norsk politik foregaar paa denne tid den avgjørende styrkeprøve mellem kongemagt og stortingsmagt. I aarene 1880—81 naar striden sit høidepunkt, og den ender med stortingets seir.

To saker staar i forgrunden. For det første var det statsraadsaken. Stortinget vedtok 1880 for fjerde gang med ⅔ flertal loven om at statsraadene skulde ha adgang til stortingets forhandlinger.

Hensigten med loven var jo aa umuliggjøre en regjering som ikke hadde stortingets tillid, altsaa aa faa indført parlamentarismen. Dernæst var det vetosaken. I sammenhæng med statsraadsaken kom den op den skarpe striden om hvorvidt der tilkom kongen absolut veto i grundlovsaker. Som bekjendt var der her et hul i grundloven. Kongen og stortinget hadde forskjellig opfatning av hvad der var grundlovsmæssig. Hvis mening skulde nu være utslaggivende? En stod her overfor det avgjørende enten eller. Var kon-

gen eller stortinget den egentlige repræsentant for statssuveræneteten?

Paa et enkelt punkt synes Garborgs ræsonnement ikke aa være naadd frem til en fuldt tilfredsstillende form. Det gjælder forholdet mellem de 3 komparenter: folket, stortinget, grundloven. Paa den ene side hævder han at folket selv har git sig grundloven, og derfor har det magten over den fuldt og helt. (S. 142.) Men der gives ingen anden lovlig «framsyning» for folkeviljen end tinget. Vilde folket gjøre sin vilje gjældende utenfor tinget, var det revolusjon. (S. 253.) Paa den anden side mener han at tinget ikke kan godkjende vetoet uten aa avsætte sig selv. Det vilde paa denne vis gaa «utanfor sin grunnlovsette Rett». Hvis stortinget som det eneste konstitutionelle uttryk for folkeviljen gik med paa det absolutte veto i grundlovsaker, saa blir det vanskelig aa skjønne hvorledes Garborg ut fra sine egne forutsætninger kan stemple en slik holdning som han gjor. Men dette var bare en rent teoretiserende betragtning fra Garborgs side. Spørsmaalet hadde ingen praktisk politisk interesse. I behandlingen av de aktuelle politiske spørsmaal finder én en træfsikker logik som gaar like paa sakens kjerne.

I 70 aarene søkte Bjørnson og Chr. Bruun aa slaa til lyd for republikken. Garborg mener at spørsmaalet ikke er aktuelt. Folket har ikke gjort sig fortrolig med tanken endda. Og saa maa en huske paa den norske «atterhaldshugen». Selv om 5/6 av folket var republikansk av tanke, saa vilde man allikevel ikke bry sig om aa gjøre forandring i en gammel tilvant ting. Garborg staar her utvilsomt nærmere bondens folemaate end de andre. Bønderne er jo et naturgit konservativt element i samfundslivet, og den royalistiske følelse som hadde vokset sig saa sterk gjennem en mange hundreaarig historie, var sikkert endnu noksaa levende. For Garborg selv er der ingen absolutte riksformer som skulde være gode i sig selv uten hensyn til tider og tilstand. Men her i Norge mener han at kongedømmet kunde ha en gjerning aa gjøre. Vi er i mangt og meget et nybyggerfolk. Særlig har vi et nasjonalt samlingsarbeide foran os. Der kunde en norsk kongsmagt hat sin opgave. Men denne opgaven kan det norske kongedømmet ikke ta op. Unionen gjør det ubrukelig i det nasjonale arbeidet.

Embedsstanden, «byraakratiet», staar selvsagt ikke høit anskrevet, og her har Garborg igjen gammel bondetradisjon bak sig fra foreningstiden. Embedsstanden er fremmed i sin oprindelse. Den har

ikke som bonden fra umindelige tider sin rot i landets jord. Endda sterkere fremhævet blir denne fremmedhet, fordi embedsstanden herhjemme[1] er knyttet til det unasjonale kongedømmet.

Fremmedheten i tankesæt og væsen, mangelen paa samfølelse med nasjonens egentlige kjerne, bonden, kjendetegner nu, efter Garborgs syn, hele høirepartiet. Høires tropper er bymennesker og byraakrater. «Dei Kristianianorske hev Stockholm til Hovudstad, Danmark til Kulturheim, Norig til Stabbur og Per Gynt til Nationalhelgen.»

Viser ikke Garborgs bondeavstamning sig ogsaa deri at hans politiske grundsyn er religiøst bestemt, ialfald i sit utgangspunkt? De liberale ledere stod vel gjennemgaaende indifferent eller endog fiendtlig her. Frihetstanken er efter Garborgs syn kristendommens gave til menneskeheten. Den har en hovedrolle aa spille ogsaa i det politiske liv. Vorherres hensigt er slegtens opdragelse. Men opdragelse vil si myndiggjørelse, det at man blir istand til aa styre sig selv. I det politiske liv er frihetsbevægelsen i førstningen uklar og famlende, kan endog fornegte kristendommen. Men med alt det, er den utgaat fra dem, og vil tilsidst havne i den.

Garborg er som nævnt allikevel langt fra aa være nogen demokratisk sværmer. En uoplyst og tankeløs «muge» kan ikke styre sig selv, om den ikke skal ødelægge sig. Frihet er bare for voksne. Et samfund hvor der ingen almenvilje er, er endnu ikke modent til friheten. Den værste hindringen for friheten herhjemme er at størstedelen av folket endnu ikke er kommet saa langt frem at det har en almenvilje, en riksvilje. Ogsaa utenrikspolitisk har Garborg denne virkelighetssans, som, særlig paa det omraade, er saa sjelden aa træffe i vort land. «Millomrikspolitiken er enno litet annat enn bellum omnium contra omnes, Krig av alle mot alle ...... Det er nok etterkvart komet upp nokot som dei kallar Folkerett eller Millomriksrett, men den hev ikkje stor makt.» Og han lægger ikke engang skylden paa kongene eller «generalene», men — paa selve folket. «Kvart folk krev av styrarne sine at dei skal kara til sitt land alt det dei berre kann av Vinning og av ‚Ære'.»

---

[1] Var det en sandhet paa den tid da Garborg formet ut sit politiske grundsyn, at embedsstanden burde bekjæmpes i den nasjonale saks interesse, saa er jo situasjonen nu helt forandret: 1) ved unionskongedømmets fald, 2) ved den stadig økende indrykning fra bondestanden i embedsverket, 3) ved den store tilbakegang i embedsstandens indflydelse.

Denne sunde skepsis i politikken, er den ikke inderst inde destilleret ut av pietismens dype skepsis overfor menneskenaturen i sin almindelighet? Kan en da ikke ogsaa i dette se bondearv, naar en tænker paa den sterke indflydelse pietismen har øvd paa bondens hele livssyn her i landet? Garborgs barndomshjem var som bekjendt strengt pietistisk. Denne skepsis gjør Garborgs kritik vaaken mot alt som frasevæsen heter. Vi saa det selv paa det nasjonale omraadet, der han gjønte med 17de mai «begeistringen». Saa megen vegt han end ellers la paa det nasjonale, paa norskheten.

Mere væsentlig for denne norskhet end den ytre politiske selvstændighet — i forholdet til unionsfællen — mer væsentlig end den indre politiske selvstændighet — gjennemføringen av folkestyrets princip — mer væsentlig for norskheten end dette var en anden ting: sproget. Reisningen av bondemaalet til nasjonens sproglige organ staar fra første stund for ham som den vitale norskhetssak. Og her æsker han ogsaa idag aanderne til strid.

Bondemaalet føier sig villig under hans pen til et udmerket journalistisk uttryksmiddel. Karakteristisk for denne journalistik er en direkte maate aa uttrykke sig paa som uten omsvøp gaar in medias res, en evne til aa sammentrænge et ræsonnement i korte prægnante sentenser, en fremadskridende ro i fremstillingen, som tropper i marsj. Som polemiker bruken han mest den aapne haan. Den tilslørede spot: ironien møter en eiendommelig nok ikke sjelden i de forholdsvis faa stykkene paa riksmaal.

Den striden som Garborgs «Politik» fører en ind i, hører for os yngre ialfald historien til. Sakerne er ikke længer aktuelle. Vi kan forsaavidt se noksaa lidenskapsløst paa spillet.

Men selve de sjælelige drivkræfter, som satte striden igang, lever og virker fremdeles med i vort politiske liv.

Forsaavidt er disse gamle avisartiklene aktuelle nok. Den som har interesse for slikt, kan læse dem i flugt.

Boken er næsten spændende som en roman.

Sverre Klausen.

DET FØRSTE HAANDTRYKK.

Av *Adolf Deismann.*

Det er gaatt altfor meget forbi oss nordmenn at kristne fra krigførende land for første gang har møttes til felles tankeutveksling paa nøitral grunn nu siste høst. Ikke noe av vore kirkeblade har havt et ord om denne konferens.

Det var den organisation som blev dannet like før krigsutbruddet 1914, «Worlds alliance of Churches for promoting international Friendship», som holdt møte. Det var altsaa ikke den planlagte «store» felles-kristelige («økumeniske») konferens. Til aa forberede denne blev der derimot nedsatt en komité.

Det har sin særskilte interesse aa se hvordan samværet tok sig ut for en av de krigførende landes utsendinger; vi gjengir her Berliner-professoren Adolf Deissmanns inntrykk.

Bilen som ventet oss utenfor stationen i Haag kjørte langt avsted med oss, ut i skogensomheten til slottet Oud Wassenaer. Det var en god idé aa holde dette første møte efter den fryktelige adskillelse paa et sted som avskar fristelsen til spredning og gav naturlig leilighet til det viktigste av alt, personlig samtale øie til øie.

Da alle nationers delegerte, hollendere, tyskere, schweizere, italienere, franskmenn, belgiere, englender, ungarer, letter, finlendere, dansker, nordmenn, svensker, amerikanere, ialt omkring 60, bodde sammen og spiste sammen, var der rikelig foranledning, især for de krigførende delegerte, til aa tale ut sammen. Jeg tilstaar gjerne at disse private samtaler, ofte til langt utover natten, nesten var det mest fruktbare. Gjennem dem erfarte jeg paany hvilken sørgelig virkning det har havt at de kristne land har været hermetisk avstengt fra sannferdige efterretninger fra motparten. Her har vi i sannhet alle meget aa innhente ved aa utfylle og korrigere billedet av den aandelige stilling hos motparten i kampaarene, og ved en utrettelig streben efter rett aa forstaa de andres motiver, saa vi

ikke skal tvile paa deres gode tro selv i de tilfeller som for oss er de tyngste og mest gaadefulle.

Med dyp bevegelse kunde man da i Oud Wassenaer veksle haandtryk med mange forkjempere for *Una Sancta*. Som en legemliggjørelse av all sjelelig nød og alt kristelig haap og ogsaa av all broderlig hjelp under krigen gikk svenskernes fører, erkebiskop *Søderblom*, imellem oss; i sin vidunderlige friskhet, sin verdensmannsdannelse og sin aandsbaarne fromhet var han et av konferansens brennpunkter. En lignende rolle spillet de engelske karaktertyper, lordbiskopen av Winchester, dr. *Talbot* og deanen av Worchester, dr. *Ede*. Den som saa disse menn i samtaler med vore tyske utsendinger kunde ikke lenger tvile paa virkeligheten av den økumenisk-kristelige idé. Et av de merkeligste bekjentskaper var den edle fru *Creighton*, enken efter den tidligere biskop av London, hvis lange, virksomme og tapre optreden til fordel for kristenhetens forsoning vel staar uovertruffet, og hvis korte, koncise innlegg under møtet altid traff spikeren paa hodet.

Amerikanerne var yderst forskjellige, deres preg kunde veksle fra handelsmannens til den fineste fromhet. Felles for dem var et aapenbart trykk som de ogsaa frimodig gav ord for: skuffelsen over Versailles var større hos dem enn hos noen andre.

Belgiere og franskmenn var bare representert ved to menn hver. De to franske utsendinger representerte med fuldendt værdighet sin protestantiske kirke. De gjentagne samtaler jeg hadde med hr. pastor *Faivret* hører for mig til de beste minder fra disse dager.

Et inntrykk maa jeg her fremheve: fra det øieblikk de krigførendes utsendinger her møttes for Guds ansikt og i sine nøitrale kristne brødres paasyn, fandtes der ikke mer beseirede og seierherrer. Grunnfølelsen var at vi alle kom fra stor elendighet og at vi *alle* hadde store felles opgaver i fremtiden som ingen ikke kunde løse uten de andres hjelp; dette trengte overmot og bitterhet i like grad tilbake og skapte et grunnlag for tillid som ikke sjelden vokste til hjertelighet.

De land jeg hittil har nevnt viste ved sine delegatiner hvilken rikdom som er de «smaa» kirker betrodd. Man kan trygt si: i almen kultiverthet har hollenderne, schweizerne, de nordiske lutheraner, ungarerne en meget høi rang. Deres beundringsværdige fortrolighet med fremmede sprog betyr jo ogsaa et øket kjennskap til de frem-

mede folk og kirker. Alle som vil arbeide med paa kristenhetens forsoning skulde vite at dette verk ikke kan gjøres i skyggen fra Babels taarn. Det vilde være faretruende om f. eks. Nordamerika skulde fortsette med aa boykotte det tyske sprog i skolene og ellers — en krigsforholdsregel som en amerikansk utsending selv betegnet som idioti.

* * *

Noet egentlig referat er det ikke her meningen aa gi. Det fulgte av sig selv at den internationale kristelige situation, slik som den er blit gjennem krigen og fredsslutningen, utgjorde forhandlingenes centralpunkt.

Først og fremst fastslog konferansen dog enstemmig princippet om at missionen maa staa over nationernes motsetninger, og fordret, fremdeles enstemmig, at saa snart det var raad skulde veien aapnes for de tyske missionsselskaper til aa gjenopta sin virksomhet, og at der skulde gis sikkerhet for at de igjen vilde faa utlevert sine beslaglagte eiendomme og midler. En blot og bar gjengivelse av denne beslutnings innhold gir ikke det virkelige billede av hvad der skedde. Man maatte selv ha hørt dr. Julius Richters glimrende tale og oplevet den frimodige hjertevarme støtte han fikk av engelskmennene (mrs. Creighton, dr. Hodgkin, professor Cairns, Rev. Alex. Ramsay, dr. Arthur J. Brown) for aa fatte rett den dype kristelige oplevelse som dette mindeværdige møte var. Det var som en naturlig utløsning av stemningen, da forsamlingen paa erkebiskop Søderbloms forslag istemte «Nu takker alle Gud».

Ungarerne fremla en omhyggelig forberedt og av hr. Pelényi gripende fremført resolution til fordel for de haardt truede ungarske evangeliske kirker. Paa tysk foranledning blev ogsaa de omraader som Tyskland skal avstaa til Polen og de evangeliske menigheter der, tat med. Deanen av Worchester formulerte et forslag om at verdensforbundets komité skulde foreta alt som stod i dets makt for paa rette sted effektivt aa bære frem disse krav.

Om folkenes forbund blev det inngaaende forhandlet. Det blev nedsatt en kommission til aa forberede resolutionen; til dens formann blev efter engelsk forslag valgt en tysker. (I komiteen var ellers representanter for Belgien, Frankrike, Sverige, Italien, Holland og Schweiz.) Resultatet var en større resolution som skal rettes til

folkeforbundet i dets første møte og som bl. a. forlanger at enhver skal bli optat som ønsker det og anerkjenner lovene; likesaa kreves beskyttelse av de kulturelle og religiøse rettigheter for minoritetene i de nye statsomraader.

Der var utenfor dagsordenen et og annet intermezzo av symptomatisk betydning.

Innbydelsen til de forskjellige nationer hadde været uten betingelser. Særskilt var det ikke for noet sted nevnt noe om skylden i krigens utbrudd. Paa samlingens nestsiste dag dukket der imidlertid i et brev fra en ikke-deltager, pastor Wilfred Monod i Paris, frem et spørsmaal som hadde den fordel at det gjaldt et specielt avgrenset punkt: de tyske delegertes stilling til krenkelsen av Belgiens nøitralitet. Det meget lange brev blev først privatim meddelt noen av de tyske delegerte paa veien hjem fra en mottagelse hos den hollandske utenriksminister. Om aftenen, efter felles andakt, blev saa Monods brev lagt frem for alle de delegerte, og neste morgen, før forhandlingene begynte, kunde presidenten meddele at de 5 tyske delegerte personlig ansaa krenkelsen av Belgiens nøitralitet som en moralsk urett. Samtidig saa presidenten sig ogsaa istand til aa fortelle alle deltagerne at der under møtedagene efter innbydelse av de franske hadde fundet sted en inngaaende privat forhandling mellem de tyske, franske, belgiske og italienske utsendinger, for aa hitføre en forstaaelse i de mellem tyskerne og franskmennene svevende tvistemaal. Som avslutning paa denne samtale hadde de alle rakt hinanden haanden og gjensidig lovet hverandre at de fordømte krig og hevn.

Den forhandling som saaledes — med de deltagendes billigelse — blev offentlig nevnt, hadde været full av dramatiske punkter. En av deltagerne ønsket av de tyske at de skulde innrømme Tysklands skyld omtrent som den blev diktert i Versailles. Dette vilde vi ikke gjøre. Likefrem rystende var det tydelige inntrykk av hvorledes rædselen for Tyskland tynger som et bjerg paa Frankrike. Naar samtalen, til trods for den mentalitet som folkene for tiden staar under, virkelig kunde ende med et haandtrykk som symboliserte muligheten av et kommende samarbeide paa kristelig grunn, da var dette ikke minst de italienske herrer *Falchis* og *Giampiccolis* fortjeneste. De ydet som ærlige meglere begge parter en broders tjeneste. Men det skyldtes ogsaa vor egen *Sigmund-Schultze,* som i

midnattstimen, dypt grepet, stillet oss alle paa det nye testamentes grunn og lot bønnens aand faa raade der hvor dialektikkens esprit truet med aa svigte.

Oud Wassenaer har levert beviset for at et kristelig samarbeide er mulig ogsaa mellem fordums fiender. Vort Fadervor i Oud Wassenaer, bedt paa 12 sprog, var en bro, ikke bare mellem jord og himmel, men ogsaa mellem menneske og menneske, folk og folk.

LITTERATUR OG NOTISER.

Snøfuglar av *Sri Ananda Acharya*
Umsetjingi gjenomsedd og fyreorda ved *Arne Garborg*. (Norli 1919).

Sri Ananda er en lærd hinduisk Sannyasin (en der har sagt sig løs fra verden), som fra 1917 har været bosat i Norge. Han har kjøpt sig en sæterstue oppe i Dovre, og derfra har han sendt ut digtsamlingen „Snøfuglar".

En kan ikke fuldt ut tilegne sig digtene uten noget kjendskap til indisk verdensbetragtning og livsvisdom.

Tilværelsesdramaet spiller for hinduisk syn av mellem to poler: Jeget, den enkelte, individuelle sjæl, og alsjælen, gud. Maalet for den enkelte sjæl er aa bli ett med og forsvinde i alsjælen.

Den sympatiske „indføling" i natur og menneskeliv er for Ananda veien til gjenforening med gud. Her blir poesien ham et middel til fremme av dette formaal. Men formaalet kommer ogsaa til aa præge hans digtning. De individuelle drag i natur- og menneskebilleder trær tilbake. Han bruker den ytre virkelighet til aa levendegjøre tanken paa andre uhaandgripelige ting. Bondejenten inde paa fjeldvidden blir et sindbillede paa „al moren" den livskapende aand i tilværelsen, en „navnløs vinterbekk", et billede av „mor mi som i det store Derburtanum (hinsides) liver, av røysti hennar, no berre i draume høyrd".

Et melkehvitt skoddeslør hænger over Dovre „liksom til æva (evigheten) aa hylja burt for born aat naturi". De snedækte furuer blir helgener: „Framfor soli furorne stend i sin vinterbunad av kvitt, liksom i himmelen aander av hjartereine heilage framfor Guds aasyn stend."

Saa fremmedartet denne symbolik end virker, den er ingen tør allegorisering, men virkelig „indfølt".

Som prøve paa Anandas lyrik skal jeg anføre digtet: Morgonandlit.

Helleren min eg forlot og paa Austan
ljossongen lydde,
Nett som natt sine helsingar mulla til dag.
Dimt paa ei sylversky langt ute det
glødde ein gullskimt,
Og gjenom morgonlufti still gleid ljodlaust snøflokar ned.
Liksom tankar dei flakkande skuggarne
seig i graverne sine i myrkret
Og lét dei dansande dagning-baan faa
hava den opne rømd.
Daa steig fraa alle himlarne ovan Dei
Straalande fram;
Og deira smilande andlit eg saag, som
til morgontonarne lydde.

Boken vidner om et uomtvistelig digterisk talent, men den er ikke let tilegnelig. Og rent æstetisk set savner en variasjon i stemningsanslaget.

Sverre Klausen.

Finland og Norden.

Uventet blev opfordringen til aa minnes Finlands kirke ved gudstjenesten i Norden, her i Norge utgangspunkt for en skarp strid. For største delen var den bygget paa misforstaaelser og forvrengning og fortjener saavisst ikke nogen ihukommelse. Men der er likevel visse forhold i spørsmaalet Finland—Norden, som vi ved en slik anledning i aapenhet og kjærlighet bør se klart i øinene.

Det blev kastet sterkt frem av stridens ophavsmenn at Finland ikke var noe nordisk land; finnerne var et finsk-ugrisk folk. Denne overdrevne avvisning kan ikke forstaaes uten som en reaktion mot den romantiske forestilling om Finland, som sympatien med dets lidelser i Bobrikoff-tiden hadde fremkaldt. Det litterære billede av frihetskrigen gikk her sammen med en kunnskapsfattig varmhjertethet for de undertrykte. Følgen maaatte være at det kjendes som aa vaakne fra en søt drøm til en brutal virkelighet saa snart man fik kjennskap til hvordan forholdene i Finland virkelig var. Den følelsesbestemte opfatning av Finland har imidlertid endda mange tilhengere. Et dansk kirkeblad talte saaledes ved Finlands frigjørelse om „Nordens fire lande". Dette kan og maa man ikke gjøre, hvis man ikke vil arbeide reaktionen i hende — reaktionen som den f. eks. viste sig i formelig bitterhet, nesten som hos en skuffet elsker, i forargelsen over kirkebønnen nyss. Baade finnerne og vi staar oss paa at der her kommer et mer realistisk syn.

Nordmennene i den nordisk kirkelige komité var ikke tilstede paa det møte i Kjøbenhavn, da Finland paa svensk forslag blev tat op i det nordisk-kirkelige samarbeide. De tok, da saken blev forelagt dem, en uttrykkelig reservation om at *ledelsen*, som hittil, skulde alternere mellem de tre oprindelige nordiske riker.

Tanken hermed var ikke aa sette Finland i noen ringere stilling enn de andre. Baade som folk og som kirke staar Finland saavel som f. eks. Holland i full høide med Norge, Sverige og Danmark. Men i en *nordisk* kombination mente vi at de faktiske forhold maatte markere en viss forskjel mellem den nordiske races og sprogstammes oprindelige og egentlige hjem og saa eventuelt tilsluttede folk og sprog. I allfall mente vi at *begynnelsen* burde være slik at der i fremtiden snarere kunde bli tale om en befestelse enn om en skuffelse Ved en formel akt kan ikke Norden utvides fra 3-klang til 4-klang, især ikke paa et aandelig omraade.

Men saa maa man ogsaa huske at den nordiske tone i Finland ikke er noe splinter nytt! I hele sin historiske oprindelse er f. eks. baade skole og kirke preget av nordisk kultur. Den finsk-finske bevegelse har i de siste aar faldt oss særlig i øinene. Vi har faatt en smak av at finnerne snarere ved sin praksis melder sig ut av Norden enn de melder sig inn. En ulykkelig episode var i saa maate utenrikspolitikken straks ved selvstendiggjørelsen. Man har inntrykk av at Finland da uten betenkning vendte Norden ryggen. Derfor ønsker man nu en stund aa se det i ansiktet før man gir

broderkyss. Dertil kommer ogsaa sindenes rystelse ved borgerkrigens utrolige redsler. Der er, iallfall i Norge, ikke tale om noen ensidig sympati for hvite eller for røde. Uhyggefølelsen dominerer overfor striden. — For saavitt kunde man si, at vor stilling til Finland i øieblikket er usikker, tilfeldig, blind. Et rolig syn paa tingen kan ikke gaa dette forbi; men til gjengjeld maa vi desto sterkere i tider som disse gaa dypere enn til overflaten, gaa fra det som *synes* til det som *er*.

Netop dette faktiske virket sterkt under det nordiske møte i sommer, hvor bl. a. ogsaa kirkebønnen for Finland blev besluttet. Der var møtt en mannsterk og representativ delegation fra Finland, mere finsk-finsk enn svensk-finsk. Fra alle dens medlemmer lyste en umiddelbar glede over at Finlands kirke kunde knytte baandet med sine nordiske trosfeller. Derfor fikk vi alle et sterkt inntrykk av at der bak det tilfeldige som i det siste hadde skilt, og tiltrods for det faktiske i folkegrunnlag og sprog som til alle tider *maa* gjøre en forskjell, dog er et dypt og værdifullt fellesskap mellem finnerne og os andre, saa at vi umiddelbart maa føle os knyttet til dem. Ikke minst gjelder dette paa kirkelig omraade. Sammenligningen med Holland ovenfor var forsaavidt vildledende, for Holland har ingen „hollandsk kirke", mens Finland har sin finske kirke, og denne kirke er evangelisk-luthersk. Politikere faar holde os tilgode, at naar der er tale om kirkelig samarbeide, maa et slikt moment veie likesaa meget som utenrikspolitiske episoder. Bare hvis disse tilfeldigheter, sammen med f. eks. den kulturelle forfinskning, skulde vise sig typiske for et separatismens *sindelag*, kunde de faa no aa si ogsaa kirkelig. Men efter alt aa dømme er netop sindelaget ogsaa i det finske Finland, ialfald i dets kirkelige del, sterkt nordisk rettet.

Selv om vi derfor fremdeles kan mene at vort forhold til Finland og finnernes forhold til os kan ha bruk for en klarings- og festningstid, saa er der ikke tvil om vort svar paa det finske ønske om samarbeide.

Typisk overfladisk er derfor forargelsen over at vi saa ogsaa vilde la alle Nordens menigheter be for sine medkristne menigheter i Finland. Kjepphestrytterne kom straks med slagordet om aa blande kirken op i politiken. Vi kunde heller svare med aa spørre: hvad rett har dere politikusser til aa blande dere op i kirkens indre saker? Bønnen slik som den var formet og offentliggjort var jo fullstendig fri for noget slags partipreg.

La os paa vor side fri for all romantisk-sværmerisk overdrivelse ganske rolig gi fellesskapet med Finlands kirke den plass, som finnerne selv efterhvert viser at det fortjener. Den felles kirkebøn søndag 18. januar var som en hilsen over landene om at vi har hjerte for hverandre. Der er ikke for *meget* hjertelag i verden for tiden. La os holde fast paa det som er og utvikle det videre i besindig virkelighetstroskap, ogsaa i spørsmaalet Finland—Norden.

E. B.